

Berättelser till läsning i hemmet, h. 1 /

Ehrenborg-Posse, Betty,

73 Ra br.

POSSE, C. E. f. Ehrenborg

Teol. Anst. ber.

(P. 10)

Berättelser
till läsning i hemmet,

samlade

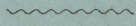
af

B. Ehrenborg

Första häftet:

Pastor Ludvig Harms'

lesverne.

Stockholm,
hos A. E. Norman.

Pris: 25 öre.

[1866]

P.

P.

Verständlicher

Mit
Lässigkeit
in
der
Hand
geleitet

Sammlung

von

H. C.

Verfaßt

von
Herrn
Friedrich

Wegmann

Verlag

von
Herrn
Friedrich

P.

P.

Preis: 20 Gr.

Berättelser
till läsning i hemmet.
Pastor Ludvig Harms'

lefnads-teckning.

1. Harms' första ungdomsår.
2. Harms såsom theologie kandidat.
3. Harms såsom församlingens lärare.
4. Särskilda drag af Harms' personlighet och verksamhet.
5. Missionen och missionsfesterna.
6. Harms' sista sjukdom och död.

Harms är lycklig! han har "kämpat en god kamp, fullbordat loppet och hållit trona"; han var en främ-
ling på jorden, och nu är han hemma. Men den
tomhet som hans bortgång har lemnat i Christi för-
samling, är känbar, och smärtesåret ännu friskt i många
hjertan af saknad efter denne hjelte i Israel. Mån-
gen erfor ett kraftigt stöd redan af blotta medvetandet
derom, att en sådan man ännu fanns, bad och wer-
kade inom Guds kyrka på jorden. Då sådana Elias-
naturer af andeligt hjeltemod och sjelfständighet lida,
utstå och "offras" mer än andra, så kan man och säga,
att deras kamp och tårar bära mer än wanlig frukt.

Vi hafwa innerligt längtat att få lemna åtminstone
några drag till en teckning af denne sällsynte lärare i
vår tid. Det är något vågadt, att försöka skildra
en mans lefverne, som till tiden ligger oß så nära;
och man stjuter derigenom ifrån sig de rika statter som
ännu af hans närmaste stola samlas, för att de af ho-
nom stola kunna framställa en någorlunda fullständig
lefnausbild. Men å andra sidan förefaller det oß, så-
som wi behöfde just nu sysfelfätta oß med ett sådant
lefnaudslopp som Harms'. War han icke en profetisk
röft i vår tid, ett "gif aft!" som wi icke lätt borde
glömma? Salar han icke till oß ändoeft han död är?
Då wi betrakta wärdet af de fällor, som redan om
hans lefnad kommit oß tillhanda, hwilka dyrbara lär-
domar vår tid och vår evangelista Christenhet hafwa
af honom att hemta, och huru det är billigt och an-

geläget att ett sådant minne bör frifft och fortsarande
 qvarleswa ibland oss; så hopsamla wi tröstligen de
 underrättelser som stå oss till buds, och bästa wälsig-
 nelse öfwer läsaren genom dem.

1.

Harms' första ungdomsår.

Georg Ludwig Detlof Theodor Harms föddes den
 5 Maj 1808 i den lilla staden Walsrode, i grann-
 skapet af Lüneburgerheden. Hans fader war prest och
 med honom flyttade gossen redan i tidigare ungdomen
 till Hermannsburg, dit fadern blef kallad att wara för-
 samlingsherde. Snom Lüneburgerhedens tränga krets
 har Ludwig Harms rört sig nästan under hela sin lef-
 nad. Redan som gosse wisade han de bestämde dra-
 gen: fasthet, mod och slit. Böcker blefwo tidigt hans
 äraaste sällskap, och det stilla naturlifwet i skog och
 mark älsfode han högt. Från barndomen war han
 noggrann att icke göra något orätt; systonen kände rätt
 wäl hans stränga borgerliga rättwisa, de wisste att han
 icke wille besudla sig med något föraktligt och lågt.
 Men detta hindrade icke, att, såsom han sjelf om sig
 bekände, "hans egen ära gick honom öfwer allt annat",
 och att "wrede, högmod och ett oböjligt egenfinne"
 gjorde honom till en försträckelse för hans yngre syston. —
 Hwar och en, som kom i hans faders hus, märkte att
 ynglingen war utrustad med sällsynta snillegåfwor. Han
 hade ännu icke fylt 17 år, då han kom till lärdomsskolan
 i Celle, och gjorde der så hastiga framsteg, att han full-
 bordade kursen inom två år. Han fick der de högsta
 betygen för både uppsörande, slit och sticklighet. I be-
 tyget heter det om honom: "I hwarje hänseende en
 ganfsta utmärkt lärjunge;" och widare: "omnino dignus;

mores namquam reprehendendi." Många påminna sig honom ännu, huru han dagligen gick sin väg till skolan, tittande rak framför sig, utan att låta störa sig hvarken från höger eller vänster.

År 1827 kom Harms från Gelle till landets universitet i Göttingen, och studerade der i trenne år, med stor isfver och glänsande framgång. En genomträngande klarhet i förståndet lät honom nästan öfverallt träffa det riktiga, och befördrade märkligt hans framsteg i språkstudier. Hans ensilda slit var nästan oerhörd; man fann honom mest i biblioteket, icke mycket på föreläsningarna. Hans beläsenhet i de gamla klassikerna blef och så stor, att det fanns endast få af dem, som han icke helt och hållet eller till största delen hade läst. Han stref owanligt wäl latin, grekiska och ebreiska ännu bättre. Mindre utmärkte han sig som talare, utan war snarare tyst och tillbakadragen, dock frimodig i sitt wäsende. Lärarne tyckte mycket om honom, både för hans sätt och hans seder, som alltjemnt förblefwo tabelfria.

Men med allt detta war Harms ingen kristen. Twärtom war hans hjerta ganska främmande för Gud, och blef det allt mer, under de widsträckt studiernas fullföljande. Theologien war för honom den mest motbjudande af alla weiensfaper, och dock hade hans fader bestämt, att han stulle blifwa prest. Deremot studerade han ifrigt filosofi, matematik, astronomi, gamla och nya språk, såsom sanskrit, chaldeiska, spanska o. s. w. Dock, detta allt förde honom icke till friden, utan såsom han sjelf sagt, "fastmer till fullkomlig gudsförnekelse."

Harms talade alltid med djupaste wördnad om sin fader, ehuru denne icke lärer kommit till den andeliga upplysning som han sjelf. Den gamle Harms synes hafwa varit en af dessa i sitt slag aftningswärde

hannoverske prester på den tiden, hvilka under en tid af otro icke bruttit med Christendomen, utan sökt med ett wißt allwar förwerkliga densamma i sitt lefwerne. Sådane prester woro i Hannover icke så sällsynte före den nyare tidens christliga uppvaknande. Konsistorium hade icke kunnat wärja sig mot den rationalistiska tidsandan, och pastoralinstruktionerna smakade städse af allehanda Kantiska talesätt om att göra det goda endast för det godas skull, hwarwid icke religionen antogs skola gifwa något stöd åt sedligheten, utan denna antogs för att bestå som en kraft för sig. Dock hade konsistorium i sjelfwa werket aldrig fullt öfvergifwit att ställa sedligheten på gudsfruktans grund och ännu aldrig bestämdt förnekat Christi gudom; derjemte sökte detsamma med Kants sedliga stränghet hos presterkapet på allt sätt inplanta ståndsmedwetandet och hederstänslan i embetet. I en konsistorialstrifwelse från den tiden läser man t. ex. huru presterkapet rätt allwarsamt strapas, emedan de genom i ögonen fallande werldslig klädebrägt söka att förneka sitt ärewördiga stånd och wilja stämmas dertför. — Det fanns således ännu alltid en skara af aftningsvärda kyrkans tjenare i landet, hvilka genom allwarsamma predikningar i Reinhardts manér förehöllo sina församlingar det goda, förelyste dem genom egen hebrande wandel, motwerkade det onda genom att sjelfwe underwisa och strängt uppfostra sina egna barn, och äfwen andras, för att derigenom staffa sina egna medel till studier; efter Kants och Campes method bestrafade de strängeligen all lögn, lätja och weklighet; ungdomens bildningsmedel woro öfwerwägande de gamle klassiske hednasförfattarne. Af detta slag synes Harms' fader hafwa warit. Han underwisade gossen sjelf med stor omsorg, hwaremellan denne ströfwade drömmande omkring i skog och fält, eller stärkte sin kropp med

gymnastiska öfningar och spartansk tårslighet och hårdning; och följden blef, att när han kom till Gelle gymnasium från hemmet, war han redan färdig till högsta klassen. Då war han tillika en jätte uti mod och styrka, en outtröttlig fotgångare, och blef snart en mästarare i fäktning och simning, lika willig att beskydda de swaga som att orubbligt stå fast mot de starka.

Den stora makt öfwer menniskors sinnen, som Harms' öfwerlägsenhet utöfwade, wisade sig redan wid gymnasium i Gelle. Såsom exempel härpå omtalas, att till staden kom en gång en kringvandrande illa känd theatertrupp och wille söka sig gynnare bland skolungdomen. Men Harms förmodde så mycket öfwer sina kamrater, att hela gymnasium afhöll sig från att bewista deras upptåg. Deremot ingaf han samma kamrater en sådan slit och kärlek till de grekiske tragikerne, att äfwen mindre gossar gjorde sig en heder af att kunna föredraga dem utantill så att Harms blef nöjd.

Men Harms' i många afseenden goda uppfostran hade dock icke haft det med sig att wäcka begäret efter det ljus och den kunskap, som öfwergår det naturliga wetandets gräns; och wid universitetet i Göttingen lyste icke heller den evangeliska sanningens ljus som "en stad på berget." Rationalismens lögnaktighet och grundlöshet gjorde theologien för honom så widrig, att han icke kunde besöka några theologiska föreläsningar mer än en enda wecka; desto mer sträfwade han att genom filosofien, genom tanken och wetandet finna den frid, hwilken ännu war främmande för hans rastlösa sökande. "Dock", heter det, "både när han gick ut från Plato och kom till Hegel, fann han icke den tillfredsställelse han sökte, utan måste säga med en gammal twistare:

"Der står jag nu, jag arme däre,
Och är så klot, just som förut."

"Dock", tillägger en af hans lefnadsstecknare, "desse flitiga och mångsidiga studier, hvarigenom hans förstånd blef utbildadt till stor skärpa, hafwa blifwit rikligen lönade af Herren, hwilken wälsignar all trogen flit; ty, dem har han, näst den gudomliga nåden, att tacka för den sans och klofhet, hwartill hans christliga lif arbetat sig fram, hwilket uppslammade med en glöd som frestaren kunde hafwa wändt till swärmeri, om han icke tappert afwisat detsamma, och med ödmjuktrohet lefwat sig in i den dyra evangelist-lutheriska bekännelsen, der besinning är parad med eldighet, barnslig enfald står kostligt tillsammans med andens skärpa och urfsilning."

De tre åren i Göttingen nalkades till sitt slut, och Harms borde nu taga sin theologiska examen. Då trängde sig på honom allt mer och mer den bittra verkligheten af att han icke kunde tro, hwad han skulle predika som prest, och sjelfwa inhemtandet deraf i studier syntes honom nästan olideligt. Efter mycket bekymmer skref han till sin fader, och bad att han måtte skona honom från denna examen, ty han kunde icke tillegna sig de symboliska böckernas innehåll; han wille hellre wända sig till ett annat studium. Fadren gaf det korta och bestämda swar, att han dock först måste underkasta sig den theologiska examen. Då wärte den inre nöden. Såsom lydig son wille Harms göra fadrens wilja, men å andra sidan wille han dock för ingen del stå der såsom hycklare. Han måste in, djupare in i Guds ord och kämpa om sanningen, såwidt sanning finnes. Han forskar allt flitigare i den heliga Skrift, och suckar efter ljus. Man wet icke huru länge denna strid warat; ju mera han kom in i Guds ord med ärligt

fökande, ju mera blef det frågan om personlig del i detta Ord; det tweeggade swärdet trängde in i hans hjerta, och hans samwete blef ställt inför en allsmåttig, rättfärdig och hjerteransakande Gud. "Jag har aldrig i min lefnad fruktat", sade han en gång; "men då jag kom till erkänsla af mina synder, då bäsware jag för Guds wrede, så att mina lemmar skakades."

Slutligen omtalas, att han en hel natt wakade öfwer Nya Testamentet, bedjande om tro. Då blefwo honom plötsligt wid Johannis Ev. 17 kap. 3 och följande verser, hans ögon upplättna. Detta är ewignertligt lif, att de känna dig, allena sannan Gud, och den du sändt hafwer, Jesum Kristus. Dessa ord hade med en lefwande wisshet trängt in i hans hjerta. Han kunde tro på Kristus såsom lefwande Guds Son och hans Frälsare; ljus, lif, fröjd strömmade in i hans själ; och han kunde nu med glädje bekänna sig till de symboliska böckernas innehåll. — Hela hans lif har sedan varit en bekräftelse på detta stora under.

2.

Harms såsom theologie kandidat.

Nedan som gosse hade Harms lifligt omfattat denna grundsats: "Hwad jag en gång skall blifwa, det skall jag blifwa helt." — "Skall jag blifwa prest, så skall jag blifwa en riktig prest." Och när han skulle afgå till unifersitetet, och fadern hade ålagt honom att åtminstone taga theologiska examen, sedan kunde han ju få blifwa skollärare om han wille — så swarade den unge Harms, att det såg honom nästan omöjligt ut, ty en sådan prest som hans fader, wille han icke blifwa, utan en riktig prest, om det skulle så wara; och huru skulle det blifwa honom möjligt, om han icke

trodde på bibeln? -- Fadren säges då hafwa swarat, att det wore honom icke det ringaste emot om sonen kunde tro på hela bibeln, fastän han sjelf icke kunde tro på allt deruti.

Den redbarhet i tänkesätt, som gjorde att Harms wille blifwa en riktig prest, om han skulle blifwa någon alls, war otwifwelaktigt ett werk af Guds förelommaude nåd; men wi kunna derjemte säga, att en redbar uppfostran icke litet bidragit att amma ett sådant tänkesätt. I hemmet och af sin fader hade Harms i allmänhet lärt att handla med sanning och upprigtighet; så ock att icke göra någonting till hälften, slappt, weskligt eller för att det skulle så wara. Ärlighet, duglighet och sinne för allwar hade han fått hos sig inplantade, trohet i handlingsfättet hade genom grundsats och öfning blifwit hans lag. Denna lag tillämpade han nu äfwen på christendomen. Han hade funnit, att hans fader, som i alla andra ting handlade ärligt, äfwen i christendoms läran försökte att förkunna hwad hans embete förpligtade honom till; men huru tungt blef icke detta, derigenom att det icke oinfränkt war lefwande sanning för honom sjelf! Samma grundsats af sanning och allwar, om Harms blifwit wand att i alla andra ting följa, tillämpade han äfwen här, och kom till den bestämde slutsatsen: skulle religionen wara wärd att tjenas, så måste den wara en werflighet; och tjenar man henne utan att tro henne, då blifwer man en hycklare eller en machin. En sådan tanke wågade Harms, böjd af den sonliga wördnaden, icke tänka om sin fader, men tillämpade den med stränghet på sig sjelf.

Hwilket dyrbart arf hade icke Harms emellertid fått genom den inplantade wanan till duglighet och trohet! -- Christlige föräldrar, hwilka pedagogiska lärdomar hafwen I icke här att besinna? Försummen aldrig den

noggranna öfningen i trohet, det ihärdiga mänjandet wid pligt hos barnen, genom tuft, ledning och efterdömen, jemte det 3 meddelen dem christendomens wälsignade sanningar i lära och historia. Huru stadliga äro icke en lös tuft, en slapp handledning i pligterna, wid sidan af mycket förtroligt talande om det höga, herrliga evangelium! ofta kommer ett sådant missförhållande i uppfostran att bära bittra frukter. Lyckliga de barn, som under det de höra det saliga vittnesbördet om sanningen, se sina föräldrar wandra i trohet mot sanningen, och af dem tillhållas och ledas på samma väg.

Det war emellertid märkligt, att Harms kom till så hög tanke om det presterliga embetets ära, då han ingenstädes såg en rätt predikares kall förverkligadt. Ty prestens kall plägar då komma i rätt förakt, då predikanterne icke mena hwad de säga. Men Harms gick rakt fram, och såg på sitt mål, icke till höger och vänster på menniskor. Då han måste lära theologi, och började fråga hwad detta egentligen war, fick han icke af någon menniska ett för honom tillfredsställande swar, utan kom sjelf till denna slutsats: "Theologien härilammar ur bibeln. I bibeln måste den vara att finna, eller annars ingenstädes." Då, ju närmare tiden nätkades för den swära afgörande stunden, blef han allt ifrigare att lära känna bibeln och kunna helt öfwerståda dess innehåll. Detta beslut war icke förr taget, än han med jernslit och orubblig ihärdighet satte det i werket. Han läste och studerade bibeln jemte det många andra ämnen bearbetades, så, att han blef hemmastadd i den samma till alla hennes delar. Detta lade grunden till hans otroliga bibelkunskap, som i sednare år gaf det intryck, att han nästan kunde hela bibeln. utantill, och wiste ögonblickligen, hwarest hwarje språk war att finna.

Vi hafwa redan hört, huru bibelns kännedom ledde Harms till kännedom af det egna hjertats synd, och syndamörkets och syndaorenhetens nöd drefwo honom till ljusets och lifwets källa. Arlig, som han war, lärde han wid bibelns studium, de wilkor bibeln sjelf bestämmer för att detta studium skall blifwa wälsignadt. Då bibeln säger, att wi icke kunna förstå des sanning utan bön och förödmjukande inför Gud; så fann den redlige sökaren att han måste tillgripa dessa medel, om han icke stulle famla i mörkret; och då bibeln omtalar tron, såsom en den helige Guds Andes gåfwa, hwilken icke menniskan genom naturliga krafter kan winna, men hwilken hon får, då hon begär densamma af hjertat, så lät han sig föras denna af Gud utstakade wäg.

"Hwad har gjort Harms så stor?" säger en författare. "Af yttre medel stod ingenting glänsande honom till buds. Sin wisshet fann han i bibeln. Men denna har han med en sällsynt trohet och ihärdighet gjort till sin andliga egendom. Henne har han studerat, förwandlat i kött och blod, trott, älskat, predikat, leswat. Hon war hans läromästarinna, uppfostrarinna, förarinna genom lifwet."

Sedan den märkwärdiga nattens förlopp som wi omtalat, framstod Harms såsom en annan människa. I den högsta trosfrimodighet genomgick han sin examen, och tycktes brinna af längtan att få tjena och bekänna sin Frälsare. Sedan han tagit theologiekandidaten, blef han anställd såsom huslärare i Lauenburg hos en kammarherre von Linstow. Man har antydt, att han der ännu hade inre strider att kämpa innan hans tro blef stadfästad och segrande. Det berättas, att han wid en stridsstofart hade fallit under isen, och en hel timma fått kämpa mellan lif och död. Man har trott att

denna lifsräddning satte ett afgörande infegel på hans hjertas fulla hängifwande åt Herren.

Från Lauenburg förflyttades han till Lüneburg, der han äfwen blef huslärare, hos en herr Pampel. Der anlitades han stundom att predika, och började göra allmänt uppsående. Det höga allwaret i hans språk, det djerfwa giflandet af synderna, äfwen det offentliga lifwets synder, war någonting högst owanligt i Hannover på den tiden, och förwånande, isynnerhet hos en så ung man. I Lüneburg hade just då uppkommit en liten förening af christlige unge män, wi känna icke om den war bildad af Harms eller om han flöt sig till densamma; men det säkra är, att han innan kort blef dess medelpunkt. Han höll i kretsen af densamma bibelstunder, hwilka allt talrikare besöttes, han blef verksam för bibel- och missionsfällskap, åtog sig de fattiga i orten, och drog till och med fångarne i det närliggande Kalkberg inom kretsen af sin barmhertighet och wård. Att han icke härwid försummade sina pligter mot de lärjungar han åtagit sig, är wißt.

Det uppsående Harms gjorde, trängde sig snart ända till konsistorium i Hannover. En gång hölls en militärist manöber i Lüneburg på söndagen. Straxt derefter blef Harms anmodad att predika, och grep då tillfället, att med den mest osminkade frimodighet bestraffa söndagswanhelgandets synd hos de högsta personer. Han fick derpå genast allwarfamma warningar från konsistorium; på det sättet fick han icke predika, annars måste han utestängas från predikstolarne. Men hwarfen warning eller hotelse hjälpte; der han anfåg sig göra rätt, wof han icke en fingersbredd från sin utstakade wäg. Han swarade konsistorium, och åberopade sig på Guds oafwisliga besallning. Så snart han beträdde predikstolen wore han nödsakad att pre-

dita det, som war Guds wilja. Hwad som funde följa deraf, det öfwerlät han åt sin Herre. — Ryrkstyrelsen blef häröfwer icke litet förtörnad. Harms blef slutligen utslruken från kandidaternas lista, och tillåtelsen för honom att predika återkallades, "så länge, tills han wille wända tillbaka från sin falska wäg." Dock förblef han orubblig. Om hans röst måste tystna i kyrkan, fick den dock ljuda i sjuksalarna, i fängelse-rummen, de fattigas hyddor och i brödrakretsen. Der han fann mennistor gå fräckhetens och lastens wäg, teg han icke heller. En dag hade en hopy ynglingar, som blifwit uppretade af hans bestraffning, lagt sig i försåt wid en brygga, der de ämnade slå honom eller kasta honom i watten. Han fick höra derom, och man rådde honom att gå en annan wäg för att komma till sin boning. Men han gick direkte till den lilla skaran, som stod och wäntade på honom, och sade till dem: "Hwad wiljen I? hwad hafwen I för händer? Jag will säga eder hwad jag har för händer; jag är på wägen till en sjuke, för att bringa denne tröst och hjelp; wiljen I hindra mig derifrån?" — Swarpå skaran tigande öppnade wäg för talaren, och han gick oftad derigenom. — En annan gång råfode han på samma sätt ut för en hopy cigarrarbetare, hwilka han med lika mod trängde sig igenom; men fick en sådan motwilja för deras oförståndighet och på samma gång, som det synes, för yrket, att han sedan aldrig wille taga en cigarr i munnen.

Harms har sjelf yttrat, att han icke mindre än 65 gånger i sin lefnad warit anlagad och blifwit åter frikänd. Men alla papper om fiendskapen mot honom, som funnos qwar i hans gömmor, och hwarom han icke gerna talade, lät han uppbränna före sin död, att allt sådant skulle wara glömdt och förswunnet.

Som ett träffande drag från hans informatorstid omtalas, att då en af hans lärjungar låg i nervfeber, och man ängsligt och försigtigt utestängde brodern från den sjukes säng för att undvika smitta, så yttrade Harms sitt varmaste ogillande häraf; hvarpå han med föräldrarnas tillåtelse tog gossen med sig och nästan kastade honom i den sjukes säng; uppmanande honom att slitigt besöka brodern och bewisa honom omvårdnad och kärlek.

3.

Harms såsom församlingens lärare.

Vi hafwa lemnat Harms som "en arm, affatt kandidat", såsom han bestref sig sjelf wid den tid, då konsistorium i Hannover låtit hela sin onåd öfwer honom utbryta. Det såg ut, som skulle han gå bort förstjuten och obrukbar, emedans hans kraft war alltför mäktig, hans ande alltför oböjlig. Mången ansåg honom wäl som en stolt, egen och underlig man, af hvilken kyrkan icke skulle kunna göra sig någon nytta. Men just den stillhet, den inre ensamhet och smärta, i hvilken han jagades in genom den yttre motgången och förföljelsen, luttrade den brinnande kärleken till Kristus till större mögnad, och renade hans starka längtan att få verka i församlingen till sjäalars salighet. Han hade redan länge rönt, under sin arbetstid som huslärare, att Herren bekänt sig till hans predikan, ty sjäalar hade blifwit uppväcsta och vunna för Guds rike. Att vinna allt flera, blef framgent hans rådande, hans heliga "passion", såsom man kallat det; han törstade efter att få predika, ty han törstade, likt sin himmelske Mästare, efter sjäalar. Men Gud, i sin wisa styrelse, lät honom bida, lät honom känna att han icke war wärdig en så hög kallelse, att han icke sjelf kunde

eller fick tillwälla sig detta det herrligaste af alla uppdrag, utan måste wänta tills det gafs honom i händerna från höjden, och under denna wäntan danades hans sinne till allt mera duglighet dertför.

Harms' fader hade emellertid blifwit gammal och swag, behöfde en medhjelpare och begärde att erhålla sin son dertill, hwilket bifölls. Den unge Harms kom till Hermannsburg såsom sin faders biträde år 1844. Han beredde sig på att icke länge der få stanna qwar. Desto ifrigare omfattade han tillfället och wäzte, wäzte märkbart, i nåd och kraft. Nu war han i sitt element. Han började att regelmessigt predika, och huru slöt det icke från hans läppar, och huru togs det icke emot i åhörarnes hjertan! Predikanten kunde icke tröttna att tala, och åhörarne bleswo icke mätta på hörandet. Hela söndagen i kyrkan, i husen, på arbetsdagarne, hwarhelst han fann blott mennistor, öfwerallt wittnade han om det Guds lif, som i honom war. Han tycktes icke weta om någonting annat än att predika och bringa mennistofjälar till sin Frälsare. Han hade till intet annat tid, än till sitt embete. Äfwen att taga sig hustru, tyckes aldrig hafwa trädt honom rätt nära, han hindrades lifsom af denna känsla: "Tiden är kort", 1 Cor. 7: 29. Församlingen war hans brud.

Den enkla bondbyn Hermannsburg har en stilla fredlig och täck belägenhet wid en liten flod som flyter genom heden, och wid kanten af en wacker skogsdunge. Widt omkring utbreder sig Lüneburgerheden, glest bebodd, af ringa fruktbarhet, föga lifwad af det menstliga jägtandets ström. Man kan efter Nya testamnetets ordasätt kalla denna nejd ett slags öken. I andlig mening war den ock en werkelig ödemark, då Harms kom dit. Rationalism och otro hade tagit äfwen pre-

distolarne i besittning, och derifrån trängt in i församlingarna, husen och människornas hjertan. Man war, såsom på så många andra orter i werlden, isynnerhet på den tiden, tillfreds och belåten med sina dygder. — Men den barmhertige Guden har gjort denna ödemark till "en lustgård, der det grönskar och blomstrar, och andens och sanningens frukter mogna".

Under sin werksamhetstid såsom adjunkt hos sin fader lærer Harms allt fortfarande hyst den tanken att han snart skulle stillas från sina älskade åhörare. Detta manade honom också till fortfarande stor slit. Der började snart ett frågande efter ordet, som icke war endast nyfikenhet eller bifall. Hans hus, hans kammare blefwo icke tomma på sådana som med allwar sökte sanningen. Han wisade dem till den heliga Skrift, och bad med dem. För att "lindra stilsmessans smärta", såsom han uttryckte sig, emedan han innan kort tänkte få lemna Hermannsburg, utgaf han redan då tvenne samlingar predikningar, som han der hållit. Dessa äro icke öfversatta på swenska.

År 1848 dog Harms' fader. Församlingen anhöll då om den unge sonen till efterträdare i embetet. Konsistorium wille dock icke medgifwa detta, emedan det innebar en orättwisa mot äldre sökande till Hermannsburgs pastorat. Men detta konsistorii motstånd blef öfwerwunnet, såwäl af församlingens ihärdiga och högljudda rop om att få just denne lärare, som ock genom bemedling af en superintendent, hwilken wisserligen icke gillade Harms' åsigter, men af wälwilja sökte att skaffa Hermannsburgs församling "den prest de just wille hafwa."

På 21:a söndagen efter Trefaldighet höll då Harms sin inträdespredikan i Hermannsburgs kyrka, öfwer de orden: "din son lefwer!" På samma söndag år 1865 höll han sin sista predikan öfwer samma ord.

Nu, sedan Harms blifwit församlingspastor, utwedlar sig för våra ögon en utomordentlig werksamhet. Den som gick på en söndag till Hermannsburg kände icke igen sig mer. Från alla sidor ditströmmade menniskor till wagns och till fots, och hela orten hwimlade, såsom när det gälde att hålla en årsmarfnad. Wårds-husen, de enskilda husen, allt uppfylldes med wandrande och resande, som ditströmmade alltmör, äfwen från af-lägsna orter. Öfwerallt wandrar man i lifliga samtal, här och der höjas stilla sånger, allt rustar sig såsom till en stor, kostbar högtidsfröjd. Hwad war det? Jo, det är gudstjensten i Hermannsburgs enkla by-kyrka, hwilken genom Harms' inwigda läppar hwarje gång blifwer till en springande lifskälla, wid hwilken tusendetal släcka sin törst. Långt före gudstjenstens begynnelse trängde sig mängden tillsammans i kyrkan. Med djup stillhet satte sig detta så blandade folk, i för-bidan på hwad som skulle talas. Under den gamla ordningens tid hade man dock blifwit wan wid nog-grann yttre anständighet, och det gick icke an att med buller och skuffningar (såsom uti vår swenska hufwudstad) bereda sig rum för att höra en älskad predikant. Emellertid måste man staffa nya bänkar i kyrkan och detta war det första som förorsakade ett utbrott af owilja från de werldslige embetsmännen i Hermannsburg. De anlagade snart Harms hos myndigheterna, och yrkade hans förflyttande från orten, emedan hela församlingen och hela den kringliggande trakten skulle blifwa utfattig, detsförre att han narrade folket att bort-gifwa hwad de hade. Denna klagan blef dock utan påföljd. Rationalisterne började strika mot honom i tidningarna, och någon af dem lärer hafwa yttrat: "Tio sådana män som en Harms, och wi äro förlorade." Samma embetsmän som påstodo att Harms

skulle ruinera orten, måste dock erkänna, att så widt som denne pastors inslytande sträckte sig, behöfdes ingen polis.

Harms förblef, såsom nämnt är, ogift. Hela hans kärlek tillhörde hans församling. Bland deß medlemmar stod han såsom en fader bland sina barn. Och med fadersnamnet kom man honom till mötes från alla sidor. "Fader Harms", säger en berättare, "så hette det bland stora och små. Genom evangelium födde han söner och döttrar. Men hwaruti låg den underbara kraften af hans predikan? Wi måste säga: uti hans tro. Han trodde, att den heliga Skrift är Guds ord. Och hwar och en kände det med wißhet, att han trodde. Afwen de otrogne kände det, och fruktade denna andliga, ja öfvernaturliga makt. I tron predikade han och i tron bad han. Deruti ligger ännu en grund till hans förwånansvärda werksamhet. Han war en oförliknelig bedjare, hwilken kunde kämpa med Gud såsom Jacob, frambara förbön hos Gud såsom Abraham, talade som ett barn med sin fader, en lärjunge med sin mästare. "Så bad han för de salighetsökande själarna, och de kommo till frid. När yttre medel behöfdes för befrämjande af Guds werk, bad han, och behöfde ej tigga af mennistor. De otrogne måste förundra sig, huru denne ende man, utan att tigga, årligen bragte tillsammans så mycket penningar. Han hade alltid penningar till sina företag. Wid räkenstapernas afslutande, dem han med den yttersta noggrannhet själf förde, hade han alltid öfverflott. Han hade en rik fader, till honom gick han och bad och tog emot. Man talade från till mun om de många och utomordentliga bönhörelserna i hans lefnad. Men ehuru mycket han annars hade att berätta af exempel, till uppmuntran för sina åhörare, påstås det att han aldrig

offentligen omtalade de bönhörelser som han sjelf åtnjöt." Den tyfste berättaren tillägger: "Denna tyfstad är någonting stort." *)

Harms' tro såsom hans bön grundade sig alltid på Guds ord. "Mitt hjerta håller dig ditt ord före", heter det i 27 Psalmen, och derföre förhöll han beständigt Gud i bönen Hans eget, oswifliga ord. Och huru trogen war han icke i detta gudomliga ords läsning! Han kunde bibeln så till sägandes utantill, och behöfde icke läsa i bok den text öfwer hwilken han predikade. Derigenom behöfde han icke heller någon så lång synbar förberedelse till predikan, ty han betraktade städse i hjerstat det ord som minnet hade tillegnat sig. Han war också lika mon om att församlingen skulle känna bibeln, och han lærer genomgått den nästan fullständigt i sina förklaringar innan han togs hädan. Det war derföre icke heller underligt att han hade en skarp fordran på sina embetsbröder, att de skulle känna bibeln till sin egen och församlingens nytta. Stundom, wid förtroliga möten och fröjdefulla fester, anställde han helt owäntadt ett förhör bland kamraterna, pröfwande deras bibelkunskap. Mången blef häpen och skulle stått sig illa wid en sådan examen. Men lyckligtwis fick den tige som icke kunde svara. Wid slutet af missionsfesten i Lutterbach 1864 yttrade Harms helt owäntadt: "Wi wilja nu en gång till slut hafwa en examen; jag will fråga eder, stora och små, och i mågen svara mig, utan att slå upp någon bok, och den som icke wet, han ware så ärlig och tige still." — Samma fordran hade han på att lärarne skulle känna kyrkans kärnsånger och kunna sjunga dem utantill. Okunnighet, be-

*) Harms riktade alltid en skarp uppmärksamhet på högmödsandens snaror.

qvämlichkeit, slapphet hos församlingsläraren var honom ytterst förhatlig, och hvilka kraftord har han icke yttrat häremot!

Fulla af förtroende och dragna af hjertlig kärlek närmade sig hundraden och tusenden till Harms i hans lilla studer- och bönekammare, att han måtte lägga dem en balsam på deras sår, och huru många hafwa icke gått helbregdagjorde derifrån! För hwar och en hade han ett särskildt ord af frälsande sanning, en särskild tillämpning af löfte och förmaning ur bibelns rika förrådsrum, och hans bön och hans wälsignelse drogo ned kraft och lif till arma bedröfwade syndare, så att de funno frid och fröjd. Äfwen mången lefamtligt sjukt wann förbättring eller fullkomlig helsta genom hans trostarka bön, hwaraf det ännu finnes lefwande witnessbörd och talande minnen inom församlingen.

Men såsom Harms stod i församlingen som en fader bland sina barn, så öfwade han äfwen tukten gansta skarpt och kraftigt. We dem, hvilka gåfwo förargelse! Christi sår wille han föda och leda, men ingen hjörd af wilda swin, så kunde han yttra sig. Öfwerallt kom han tillstädes. På alla lifwets områden trängde han in, rådande, hjälpande, tröstande. Som en ström utgjuter sig hans deltagande kärlek öfwer de elända och lidande. Wid slutet af söndagspredikan brukade han korteligen berätta, hwad som under weckan tilldragit sig i församlingen. Dödsfall, insjuknanden, andra olycksfall och äfwen lyckliga händelser blefwo meddelade. Uttrycket i hans ord och röst wittnade då om det allrabju-paste deltagande, lifasom det hade angått hans eget hus.

Harms hade en sällsynt arbetskraft. Man har om honom yttrat, att det arbete som han ensam utförde, hade warit nog för tio wanlige män. Zede blott för sin egen församling, som räknade flere tusende själar

och bodde i ganska widt spridda gårdar, förjde han med omfattande herdearbete, icke blott blef han för andra tusentals utifrån kommande en rådgifware, tröstare, wäckare och wårdare, nej, han stötte ännu andra syf-
lor, som hwar för sig pläga taga en man i anspråk. Först höll han länge en borgarskola för sina kära bond-
söner, på det desse icke skulle tagas bort från sitt hem
och blifwa undandragna hans wård. Fem timmar på
dagen stod han i skolorna, så länge helsan det tillät,
och undervisad dessa barn i matematik, geografi, språk
o. s. w. och i dessa ämnen stod han icke stilla; det war
för hwar och en gätligt, huru han jemte bibeln, kunde
hinna studera så mycket, och lärde resande, som ditkommo
på besök, öfverraskades af att finna huru hemma han
war uti utkommande wetenskapliga werk, samt huru han
hade reda på hela den wigtiga literaturen för dagen.
— Sedan kommer dertill, hwad han slitigt werkade för
hednamissionen. Då han började att hålla missions-
stunder, wafnade med det nya lifwet i Gud ett owan-
ligt intresse för Guds rikes utbredande. Han wille
icke blott samla gåfwor af yttre art. Unglingar, som
njutit hans andliga wård, kommo och begärde att få
blifwa predikanter för de arme hedningarne. Harns
war icke den man, som hänstöt arbetet åt andra men-
nistkor. Att sjelf uträtta hwad som skulle göras, war
hans lösen. Han tog sådane män i sin undervisning.
Öförmärkt bildade sig en liten missionskola. Redan
år 1848 uppstod till menniskornas förwåning ett mis-
sionshus. En godsegare stänkte missionen hus och gård,
och begärde ingenting annat af werlden, än att erhålla
ett missionsarskall ibland hedningarne. Handling på
handling grundade, i owilforlig och wasbruten följd,
ett eget missionsföretag. Först höll den christna werl-
den det till och med för ett riktigt swärmeri. "Kan

en bypastor på Lüneburgerheden begynna en egen mission?" Men en handlingens man sådan som Harms frågar icke mycket efter människors omdömen. Då han hade sina första åtta ynglingar färdiga att utsändas, så besinnade han sig, åt hwem han skulle anförtro dem? Swaret blef: "Jag bygger ett eget skepp åt dem. På detta skola de under ledning af christlige sjömän fara ut och skeppet skall segla fram och tillbaka och hålla dem i den närmaste förbindelse med hemmet." — Och se, de 19,000 thaler*), som behöfdes, instälde sig äfwen, så att han redan år 1853 kunde bygga det sköna wattenhuset åt sina kära sändebud. Och de reste öfwer till Afrikas östra kust, och grundlade der ett nytt Hermannsburg, en christlig missionskoloni, och skeppet simmar sedan som en liten Hermannsburgerkyrka fram och åter mellan Afrika och Hamburg, bringar arbetare på arbetare dit bort och bringar äfwen uppmuntran och wedergwäckelse dit och tillbaka till hemmet. Ty såsom werket växte derute, så tilltog det också i hemmet. Hwem kan tro sina ögon, då man nu kommer till det fattiga Hermannsburg, och ser icke blott nejden, hyddorna, åker och äng i en ständigt växande förkofran och blomstring, utan dertill tvenne ståtliga missionshus, med två uppsyningsmän och inemot 50 lärjungar i full werksamhet? Inkomsterna för missionswerket hafwa stigit till mer än 40,000 thaler årligen. Äfwen en tillflyktsort för utsläppta fångar och korrektionister blef inrättad och står i wälsignad werksamhet. Och allt detta hade Harms ensam kallat till lifs. Allt besörjde han sjelf. Öfwer hwarje stilling som inslöt, förde han räkenskap. Icke som en öfwerdirektör, utan som en arbetsdräng, gick han hit och dit bland sina fält. När han hela dagen arbetat, predikat, underwisat, talat

*) 1 thaler = 2 Rdr 67 öre Rmt.

ensfildt med menniskor, så satte han sig om natten till kl. 2 eller 3 wid studierna och wid författarskapet, ty ett missionsblad måste också skrifwas (sedan år 1854), så att wännerna skulle få underrättelser och missionärerne hållas i lefwande gemenskap med hemmet. Och detta blad läses nu i 16,000 exemplar. Äfwen predikningar blefwo tryckta, på det att wälsignelsen af det talade ordet måtte stadfästas. Ett eget tryckeri besörjde offentliggörandet af det, som den slitige mannen stref i nattliga stunder, då andra menniskor hwilade. Äfwen under nätterna mellan söndag och måndag, sedan han hela söndagen tills kl. 11 fortsarande stått i det strängaste arbete, unnade han sig ej ro. Och hwad war en sådan Hermannsburgisk söndag? Först kom hufwudgudstjensten eller högmessan, som warade 4 à 5 timmar. På midnatten hölls en bibelstund och den förträffliga barnaundervisningen, då han inför en tätt packad kyrka genomgief de christliga sanningarne i frågor och swar på ett genomgripande sätt. Denna gudstjenst kunde wara 3 timmar och ännu längre. Hans föredrag woro i hög grad lifwande och underwisande; waktadt ett beständigt extemporerande kunde man aldrig stylla honom för att "trösta på gammal halm." Predikans ändamål war alltigenom praktiskt, direkt werlande bättring och tro, men han hemtade djupt ur skriftens hela omfång. Han gjorde utläggning af hela bibeln i ordning i söndagsbibelstunderna, såsom förut är nämndt. Icke blott perikoperna, öfwer hwilka högmessopredikningarne höllos, utan hela bibelordet skulle gifwas åt församlingen. Till och med Johannis Uppenbarelse hann han fullständigt genomgå. På söndagsaftonen höll han, såsom ofta är berättadt, en huspredikan på platt-tyfsta språket. Här försänkte han sig till den hjertligaste och barnsligaste enkelhet, så att folket skulle kunna rätt wäl förstå ho-

nom, på det han icke skulle gå förbi någon dörr, genom hwilken han möjligen kunde bringa lifsens ord in i något hjerta. Men äfwen då war dagsarbetet icke slut. Ty främlingar samlade sig omkring hans aftenbord, der följde förtroliga samtal öfwer frågor som angingo frälsningen, hwilka hwem som helst kunde ställa till honom och få ett kärleksrikt och upplysande swar, tills han i sena qwällsstunden slutade med läsning af ett bibelord och bön, och innan man stildes, räckte handen till hjertligt afsked åt hvar och en, särstildt till det kära husfolket: ingen blef glömd. I detta aftonsällskap rörde han sig muntert och lefnadsrikt, berättande, undervisande, wäckande, att icke spår af trötthet märktes, och wid afskedet sade han: "Nu måste jag gå till arbetet." Missionsbladet måste skrifwas, bref måste affickas hit och dit bittida på morgonen, och det och det måste han ännu läsa och studera.

Icke för att berömma, utan för att stildra den fulla sanningen, är detta omtaladt. Mången kan fråga, om ett så rastlöft arbete kunde wara nyttigt, om själens stilla ro och dröjandet, blifwandet inför Herren (2 Sam. 7: 18) derwid medhans. Men war det icke just från härden af denna stilla ro, detta dröjande och blifwande wid nådathronen, det oförtröttade böneumgånget med Jesus, som denna kraft wunnas, dessa under åstadkommos? Der, i bönekammaren, uppwälde nya lifsådror, och under det ständiga ösandet ur bibelordets stattkammare wunnos åter och åter friska förråd. Hwad angår sjelfarbetet, så wiste Harms i lika hög grad konsten att använda andra, som han wiste att sjelf sträfwa; men genom sin utomordentliga oförtrutenhet att offra sina egna krafter, har han lärt sina arbetare detsamma, och detta glada offerande framträder öfwerallt i hans mission.

Särskilda drag af Harms' personlighet och werksamhet.

Då wi i fjerran se ett herrligt tempel uppresa sin spira, pekande mot himmelen, och betrakta des wäldiga och harmoniskt stöna bygnad, längta wi att ståda i des inre, inträda i des helgedom, och göra oss förtrolige med hela rikedommen af des innehåll. Så är det också med de stora och goda menniskorna på jorden, som framgått likt källor i jämmerdalen; då wi ståda den wälsignelse de åstadkommit, wilja wi lära känna dem i deras hem, följa dem i deras hwardagslif, samtala med dem öga mot öga, stund efter stund. Så hafwa wi hört en eller annan yttra: "Jag skulle gerna welat se Harms i hans husliga lif, under hans wandring dag från dag, och närmare studera hans personlighet, samt förnimma om han derwid förlorat eller wunnit."

På en sådan bekantskap har dock Harms icke förlorat. Det är sannt, att det egentliga husliga lifwet, det christliga förhållandet mellan makar war icke Harms förunnadt, och detta förhållande plägar framlocka en större tillgänglighet hos mannen, och smycka honom med den husliga sammanlefnadens särskilda älsfwärda egenheter, så att man i den uppvärmande sferen af ett sådant wänligt hem lättare lär känna honom såsom menniska och ljuslig ungängeswän. Det är wäl möjligt att Harms genom ett sådant förhållande blifwit en ännu mer tilldragande personlighet, än som fallet nu war; men nu lefde han, endast för att behaga Herren, 1 Cor. 7, och det är troligt, att han genom sitt ensamma förhållande wann ännu större segrar för Guds rike, än han eljest skulle hafwa gjort.

Emellertid synes han hafwa warit ganska ljuslig i sin husliga krets, och alla de som omgäfwat honom,

lära blifwit wid honom på det innerligaste fästade. Det berättas, att han hwarje afton räckte hwarje husets tjenare handen med vänlig blick till hjertligt handslag, lifasom kände han, att en avslutad dag må wara ett avslutadt lif. Ifrån de närmaste till de längre bort stående höllo honom ju alla såsom en fader. Och de som på kortare eller längre tid wistades i hans krets, bewara hans minne såsom den dyrbaraste, oförgätligaste wäns, och endast det att hafwa lärt känna Harms och njuta hans umgänge och meddelanden, har ofta werkat kraftigt afgörande på deras återstående lif.

En reformert resande, som med en wisj sinnets kyla nalkades Hermannsburg och Harms, för dennes bestämda luthersta riktning full, berättar oss åtskilliga af sina intryck, som äro alltför märkwärdiga att här för-tigas. Den reformerte mannen, som wi wilja kalla N., hade sårskildt en fördom emot Harms, emedan han war så berömd; man kunde ju knappt se en tidskrift, utan att Harms der war nämnd antingen som ett orakel eller som ett misfoster. Herr N. hade en synnerlig motwilja för "snilledyrkan," och tyckte att den kristliga allmänheten i Tyssland, under det den så strängt angrep hednist snilledyrkan, dock ofta sjelf öfwade samma afguberi med sina utmärkte predikanter och missionsnärer. — Herr N. infann sig en söndag i Hermannsburg, och längtade nu att efter det öfwerståndna predikoarbetet få göra personlig bekantskap med mannen. Men då Harms på qwällen inträdde i sällsapsrummet, klädd i sin långa rock, med den långa pipan i handen, hade den allwarsamme, tillbakadragne mannen wid första aanblicken för herr N. något mera fränstötande än tilldragande. Ett antal främlingar hade suttit och wäntat på honom wid dukadt kaffebord, och nu då han steg in, blef der en wördnadsfull tystnad, som gjor-

de på herr N. ett pinsamt intryck, och straxt ingaf honom mistanken, att Harms behandlades som "en ofelbar påfve." "Ty Harms å sin sida," säger han, "förhöll sig stilla och passiv, och började intet samtal, utan lät de främmande komma till sig." Men bäst det war, ingick han vänligt och beredwilligt i det allmänna samtalet, lät det icke stanna af, och kryddade det då och då med sitt leffulla stämt. "Och när man då," tillägger den resande, "sick oftare se honom i de kära trogna ögonen och sic sitta bredwid honom wid hans gästfria bord, och gifwa allt på hela hans wäsende, då måste man snart till honom fatta det hjertligaste förtröende, och kunde lätt öfvertyga sig, såsom af hans predikningar, så ock af hans dagliga umgänge, att han icke war en "ofelbar påfve," utan i hwarje förhållande en ödmjuk Herrens tjenare."

Harms hade samma dag, under estermiddagsgudstjensten efter slutad katechisation, plötsligen afbrutit slutbönen wid altaret, och gått ifrån detsamma ned på gången, för att tillrättawisa en odygdig gosse, som med sitt prat störde gudstjensten. Sedan detta skett, återwände han till altaret och slutade bönen. Herr N., som blef högst förwånad öfwer ett sådant beteende, tyckte att församlingen måste genom detta Harms' afbrott af den offentliga högtidsgudstjensten wara wida mer störd, än af den lille pratmakarens stim. Han ansåg det för en särdeles stor öfwerilning hos Harms, och talade hit och dit derom med sina wänner; hwar på man kom till den frågan, hwem af de församlade, som skulle wäga åtaga sig att bewisa Harms den kärlekstjensten att broderligen göra honom uppmärksam på sitt fel; men hwar och en ryckte blott på axlarne och wågade icke. Herr N. hade utbedt sig ett särskildt samtal med Harms följande morgon, för några för-

troliga uppdrag och infann sig gansta riktigt dertill. Han blef under detta förtroliga samtal så intagen af Harms kärlekslägande hjerta, att hans eget blef widgadt, och han wid slutet wågade framdraga det nämnda ärendet. Han sade: "Slutligen, käre, wärdade broder, har jag ännu något på hjertat, som jag måste befria mig ifrån, om jag icke skall bära med mig härifrån ett slags bann. Wäl måste jag säga till mig sjelf: Swem är jag, att jag will draga ett grand ur min broder Harms' öga, då han kunde wisa mig så många bjellar i mitt öga? — Och dock måste jag fråga: War det rätt inför Gud och mennistor, att wår dyre fader Harms afbröt altarbönen, för att deremellan lugga en ohyssad pojke?" — Då såg han på mig med en obestriktig kärleksblick, drog mig till sitt bröst, kyfste mig, tackade mig hjertligen och sade: "I sanning, det hade icke behöfts detta inledande förord till eder fråga. — För öfrigt får ni ändå icke tro, att jag är en tyrann mot wår ungdom; twärtom står jag på den bästa fot med dem." — "Det är också bekant nog," fortfar den resande, "att Harms, ehuru han icke war familjefader, dock hade mycket familjesinne, att han wiste att gansta älskligt umgås med barn, och lätt förstod att winna deras hjertan, isynnerhet genom sin lekfulla stålaktighet. Genom sin by kunde han icke gå, utan att de små från alla sidor sträckte sina händer emot honom, så att han ofta behöfde en hel qwarts timme till en wäg som en annan gick på några minuter. Det är bekant af hans missionsblad, med hwilken kärlek han berättar om barnawerlden, om barnens tro, om deras fröjd i gifwandet, deras lilla, dock wälsignade missionsstjär." "Barnatro är hjeltetro," sade han mer än en gång, och han, sjelf troshjelte, har så

ganfsta många gånger fått stärka sin egen tro genom denna barnahjeltetro.

"Genom att jag sålunda fick lätta mitt hjerta," tillägger herr N., "war grunden lagd till ett ömsesidigt förtroendeförhållande, hwilket genom sednare sammanträffanden blef allt innerligare. Då jag en gång wid en utländskt missionsfest låg öfwer natten under samma tak, ja i samma rum som Harms, berättade jag honom mellan fyra ögon, att i början, då jag såg och hörde med hwilken underdånig wördnad man bemötte honom och i hwilka öfwerdrifna uttryck man talade om honom, hade jag erfarit en werlig ångest för hans wälfärd och icke kunnat finna någon annan bön för honom än denna: "Herre, håll honom ned i ödmjukheten!" Då smålog han åter med stor wänlighet och sade: "Ja, käre broder, högmotsöjefwulen hafwa wisserligen alla Adamsbarn att dragas med, och Harms icke minst; det kommer blott derpå an, att wi inse sarran, och deremot waka, bedja och kämpa." Och detta gjorde Harms redligen. Ghuru man i hans kära ansigte kunde läsa spåren af de swåra inre strider och smärtor han genomkämpat, så woro dock alla hans drag öfswergjutna af himmelsk frid. Denna frid, såsom en annan minnestecknare yttrat, gjorde hans gång fast och säker, och tilltog alltmer derigenom, att han i daglig bättring, i affägande och försakande af sig sjelf, allt fullständigare dödade jaget, kastade bort all förtjenst och all egen berömmelse, ständigt wiste med sig att han war en arm syndare, gerna höll sig ned till de ringaste, och ödmjukt likastälde sig äfwen med de öwärdigaste." — Så långt den nämnde resande.

Harms war i högsta grad enkel till lefnadsfatt, och hade detta till grundsats. Han war en folkets man och delade folkets seder, under det han dock egde både lär-

dom och hög bildning. Han bar aldrig någon hatt, aldrig någon frack, han åtte aldrig i någon fin wagn, utan i en öppen bondwagn såsom hans fäder. En af hans wänner säger om honom: "Bland alla nya testamentets personer synes Johannes Döparen mig warden med hwilken Harms war mest beslägtad". Derföre sprang honom hjertat af fröjd, så ofta han i predikan kom till Johannes Döparen. Den bland öf som besökt missionsfesten 1863 måste aldrig kunna glömma Harms' föreläsning den dagen, för en mängd af öf lärare, öfwer Johannes Döparens embete och verksamhet. Då han widrört profetian om Johannes, sade han: "När jag betraktar denna profetia och uppfyllelsen deraf, så hoppar mitt hjerta af fröjd, isynnerhet i vår tid, då männens slägte tyckes wara utdödt, och i des ställe har kommit ett slägte af wellingar och qwinnor med wida rockar. Här är en hel, en rätt man, och tillifa en Guds man. Han bär inga kläder af sammet och siden, utan en klädnad af kame-lahår, en lädergördel war god nog för honom. Han tränade icke efter läckerbitar, kakor och pastejer, utan gråshoppor och wildhonung woro goda nog för honom. Och hwarföre lesde han så? På det han skulle blifwa en oberoende man. Den som behöfwer mycket, blifwer beroende af många, men den som har nog af det ringaste, den kan icke slås i bojor af någonting, utan han står der oberoende. Mången prest girigas och försummar de arma och torstiga i församlingen, på det han måtte kunna löpa sig en fin rock och en beqwäm soffo. Likaså föreställen eder en missionär, som skall anlägga en ny station. Om han då måste hafwa en wagn för möbler, en för klädespersedlar, och en tredje för kötsaker, och till de möblerna och klädeskläppen måste då också det nya huset passa, hwar

blifwer då oberoendet för Guds verk? huru nödwändig är alltså afhållsamheten från all beqwämlichkeit! Detta är grunden, hwarför Johannes lefde så afhållsamt. Kanhända torde han wäl någon gång på en högtidsdag också ätit en stek, men den dagliga regeln war enkelhet." — —

Denna regel följde äfwen Harms med fröjd och bestämdhet; dertföre kunde han alltid hafwa ett gästfritt hus och fann öfwer nog till Guds verk i det stora och lilla. Gud wälsignade denna manliga, glada försakelse, som synes desto mer hjeltemodig i en wällustig och flemig tid, der mången knappt tycker sig kunna uppehålla lifwet utan att frossa.

Lika sträng war han mot flemighet i läran, som i lefwernet. Ewangelii sötma kunde kanste ingen framställa mera ljusligt och hjertegripande än han; wid det rena "Guds Lam, som borttager werldens synder", hwilade hans hjerta, och dit pekade han, dit manade han syndare. Men han afstyhde den förstämming, som kommer af en lös predikan, der icke Guds heliga lag får wara en tuktomästare till Christum och en underwisare om Guds wilja. Så säger ett wittne om Harms: "Wid hans predikan kände man att det icke war blott tal, det war handling; syndare blefwo wunne. Man erfor det såsom stedde något, krafter rörde sig, stora händelser förbereddes. Med skärande allwar bestraffar han misgerningen. Såsom en helig åsta skakar hans werop syndarne. Alla wrår af det förderfwade hjertat blifwa upptäckta. Obewellig är hans logik mot alla det sjelfrättfärdiga och stenheliga wäsendets ursäkter. Duttömlig är hans tillintetgörande kritik af det köttsliga werldslifwet, glöbände hans hat mot all den arga werldens ogudliga wäsende, mot allt som röfwar äran från hans Gud och Frälsare. Just

i straffembetet war Harms en mästare såsom få. Hans hela väsen framstälde företrädeswis en sann Christens heliga bättringsallwar. Hans andliga, allwarliga utseende, de djupa, mörka ögonen, det höga nit hwarmed han sökte rycka allt det som kom under hans wård, från det ondas wäg, hans eget försafelsefulla lif, hans rastlösa arbetsnatur: allt detta verkade tillsammans, så att man inför hans anstigte och inför hans ord blef full af skam, ånger och smärta öfwer synden. Men evangelii tröst uteblef icke. Ju mäktigare det obrutna fältet blifwit uppgräfdt, desto djupare sänkte sig det milda regnet och solstenet af Jesu lifgifwande kärlek deruti. Och när den allwarfamma gestalten började att beprisa Guds ewiga barmhertigheter, skildra Jesu utsträckt kärleksarmar, då verkade detta vittnesbörd helt annorlunda, än när sådan evangelist predikan blifwer förslöad genom ensidighet och ofullständighet i framställandet af stränghetens element. På hwarje söndag såg och kände man syndasfoden af Guds wrededom inbryta öfwer den werldens gudlöshet, som icke will låta Guds Ande straffa sig. Men hwarje gång upp gick också solen efter det fruktanswärda owärdet och Guds förbunds fredsåge strålade öfwer den tuftade syndarewerlden. — Hvem kan rädda de själar som efter dessa predikningar sökte hans råd och ledning enskildt, och bewisade att han blifwit förstådd!"

Harms fordrade också af andra lärare, att de icke skulle wara weklige eller swäfwande och otydliche i sitt tal, utan att det Ord de förkunnade, skulle wara "spjut och naglar." Äfwen här beprisar han i den nämnda missionsföreläsningen Johannes Döparens skärlöshet och mod. Han säger: "Lätom oss nu betrakta Johannis predikan! den är sällsam. Han tilltalar solket: "I huggormars afföda", d. w. s. I djefwuls-

barn, I sån icke berömma eder, att I ären Abrahams barn, ty hyan är redan satt till roten på trädet." I sen, en sin man lærer Johannes icke hafwa varit. Bar också inga glacéhandskar, hvarken blå eller hwita. De flesta torde hafwa hållit honom för att vara tillräckligt grof. "I huggormars afföda" är just icke något smicker. Men detta ord gäller alla mennistor, ty de äro alla syndare, och alla hafwa öfwerträdt Guds bud. (Dermed säger han, att alla, de må tillhöra hwad stånd de wilja, måste göra bättring.) Denna predikan måste tränga genom hjertan såsom ett twee-gadt swärd. Det klagas nu så mycket, att församlingarna icke omvända sig och icke komma till kyrkan. Jag blifwer derwid: du predikant, det är wäsentligen din skuld, predikar du blott med allwar, med Andans och kraftens bewisning, icke sint, utan groft såsom Johannes, så skall du snart få se, huru kyrkan blir full. Sen det hos Johannes, då mennistorna woro lika gudlösa som nu, men ändå kommo alla till honom, bönder, tullnärer, soldater. Men Johannes hade också ett förtwisladt sätt att draga folket dit. I bönder woro wäl de förste som då kommo, och I kommen äfwen nu före stadsboarne. Då skulle nu kanske mången predikant belåten hafwa strukit bönderne om munnen med smicker: "I ären då alltid de främste!" Men icke så Johannes, utan han gifwer dem en puff, som går dem genom mærg och ben, och förhåller dem att bondens huswudsynd är girighet, och det har sin grund deruti, att han med swett och möda förwärfwat sina penningar. Sparsamhet är wäl god, och om bonden wänder den tungt förwärfwade penningen först tre gånger i handen, innan han gifwer ut honom, så är detta ganska rätt; men war blott icke girig mot Guds rike, kyrka och skola. Men ofta är girighet förbunden

med sparsamheten. Dersföre angriper Johannes dem på den ömtåligaste punkten: "Den, som har två rockar, gifwe den som ingen hafwer, och den som har mat, göre sammalunda." Dersför skall bonden se efter i sin bod, om han icke har en släktida åt de fattiga, han skall se i sitt skåp, om han icke har en bundt wäf åt de nakna. Då wälsignar Gud honom en gång till så mycket, genom gifwande blifwer man rik. En gudfruktig bonde har också icke någon större fröjd, än att han kan gifwa. När bonden först har rätt omwändt sig, då blifwer han ett rätt stöd för Guds rike, emedan en synnerlig Guds wälsignelse hwilar på det som är med swett och möda förwärdadt. — Sedan straffar Johannes tullnärerne, hwilka då alla woro bedragare och utsögo folket, och förmanar dem: Utträfwen icke mer, än eder förelagdt är. Och till sist också soldaterne. Dessa äro swära att umgås med, ty det är mäktigt folk, hafwa gewär och sablar och äro her-rar, dersföre äro de och mestadels groft folk, ja derjemte ofta spetsboswar. Dersföre predikar Johannes för dem: "Öbrer ingen af eder wäld och orätt m. m., låten bli allt stjälande och plundrande." — Men ehuru han är så grof och säger rakt ut, kunna de dock icke taga det illa upp af honom, utan de måste bekänna: mannen har rätt, och om de betrakta hans wandel der-wid, så måste de hafwa respekt; ja, de hafwa en så hög aktning för honom, att de till och med tro att han är Kristus. Men Johannes bortwisar ödmjukt all ära från sig: "Jag är icke Kristus", säger han, "mitt dop gör också icke salig, ty det har ingen Helig Ande, utan är blott en förebild af Christi dop. Dersför gån till Jesum, han allena kan göra eder salige." Huru stärkte bleswo icke de unge lärare, hwilka genom Harms' träffande ord och fasta exempel manades

att bilda ett wärn mot den ström af flärd och swaghet som genomgår tiden. Från sådana missionsmöten som det nämnda återwände de hem till sina arbetsfält med nylifwad, helig glödd för att werka såsom ett ljus och salt i werlden; Hans ande talar ännu mäktigt bland många af dem, "ändoc han dödd är."

Då wi bestrifwa Harms såsom person och lärare, stola wi icke glömma det märkwärdiga drag, hwilket så mycket bidrog till hans segrar för Christi rike inom den trets der han rörde sig, det nemligen att han war en i ädlaste mening folkets, en sitt folks man. Af grundfats och hjertelust lesde han sig in i sitt eget folks historia, deß lynne, deß seder, deß språk, med kärlek gick han deß egendomligheter till mötes, och försmädde icke det minsta som kunde bidra till att göra honom mer förstådd, gifwa hans lärdomar mera eftertryck. Han gjorde såsom Luther; sin rika lärdom och kunskap lät han icke hindra sig från att tala enkelt och enfsaldigt för folket; nej, twärtom, lärdomen och kunskapen använde han, såsom våra dyre evangeliste kyrkofäder, Luther, Scriver och Arndt, till att göra formen så redig, enkel och klar, att det trosensaldiga och kärnfriska innehållet desto lättare fattades och ihågkoms. Och är icke detta ett mästerstap i theologien, då det deremot wittnar om ofullständigt genomgångna studier hos en theolog, eller oå om en alltför stor kärlek för den lärda utrustningen, om hans språk är abstrakt, oklart och betungadt med främmande ord, då han skall framställa de ewiga sanningarna?

Harms war en äkta tyff man, såsom våra prester böra wara äkte swenske män. En af hans wänner yttrar sig om Harms staplynne sålunda: "Harms war en trogen son till sin fosterjord, och till den enkla, stilla, allwarfamma heben, hwilken, förut föga bemärkt af

främlingar och nästan tillsluten för den allmänna verdensrörelsen, redan från forntiden har fostrat ett kärnsfullt, redbart, gästfritt, fromt och i rätt mening frihetsälskande och manligt slägte, som växte upp i stuggan af deß ewigt grönskande furustogar eller präktiga eklundar. Detta folk med sitt fasta, sega sinne, som af den okunnige kallas egenfinne eller halsstarrighet, qwarhåller fädrens tro och fädrens seder, och har, mindre fångsladt af vår tids allt jemnande odling, mera bewarat sin gammal-sachsiska karakter, än de flesta andra tyfsta provinser. Harms hade växt innerligt tillsammans med detta landifolk, med hwilket han hade en djup inre slägtfkap. Hans åstådningar och betraktelser, hans bilder och liknelser, hans tal och predikningar woro kraftiga, ursprungliga plantor, icke drifhusmessigt framdrifna genom allehanda studier och läsefrukter, nej, uppväxta i folklifwets friffa grönskande stogar." — "Som befant är, studerade han alltifrån första ungdomen sitt eget folks historia i gamla samlingar, och med dessa studier upphörde han aldrig. Ofta öfwerastade honom ännu den djupa midnatten, lutad öfwer sådana verk som af Sazo Grammaticus, Adam af Bremen, Otto af Freisingen, Lambert af Aschaffenburg, Eckhardt, Albert af Stade och dylifka källor för historien om tyfsta kyrkligt lif. Noga kände han det tyfsta fäderneslandets och den tyfsta folkstammens politiffa och kyrkliga historia; förff, grundläggandet, utbredandet och befästandet af den christna kyrkan i dessa nejder, från 7:e till 10:e århundradet, och sedan af den evangeliffa kyrkan, från 16:e århundradet; och allt detta till de minffa upp-tefnade drag. Stifstens, kloftrons och kyrkornas grundläggning, förlåningen af grundegendomar och rättigheter, wiffiga adelsslägfers historia, trogna sändebudsstrider och lidanden under första medeltiden, och sedan

åter i reformationstiden och i tretioåriga kriget — allt detta, ofta blandadt med glädtiga ja stämtsamma berättelser, lefde och tog gestalt i hans mun och penna. Derföre war också hans predikan och bibelförklaring så tillgänglig för folket. Bland nu lefwande predikanter har ingen träffat folktonen så riktigt, ingen förstått tala till folkets hjertan så, som Harms. Han wiste konsten att låta sina åhörare lifsom ståda hwad de hörde, och man kunde ju äfwen säga att allt hos honom predikade, äfwen hans stora swaghet under de sista åren."

Med Harms' intresse för kyrkliga fornlemningar, ware sig prydnader och inskrifter på kyrkorna, eller de gamla hedniska offeraltaren på de wida hedarne, eller egendomar med gammalkyrkliga benämningar och sägner, eller legender eller verkliga historier ur gamla chrönikor, med allt detta förband sig äfwen en synnerligt frist kärlek till naturen, om han och icke gjorde mycket wäsen deraf. Det säges att ingen stogsdunge, knappt något träd eller buske i grannskapet woro honom obekanta, och ofta kände han den historiska tilldragelsens bestämda plats, så att natur och historia blefwo alldeles sammanwäfsda. Då man såg hans rika pastors-archiv och hans gamla kära chrönikor, dem han redan som huslärare i Lüneburg framletat ur stoft och damm, kunde han säga: "Det är dock ljusligt, när man har en församlingens historia från gamla tider! Hjertat hänger då med dubbelt warm kärlek fast wid den ort och nejd der man bor, och hwad fosterlandskärlek är, det erfår man då i sådant mått, att fosterlandet går en öfwer allt annat i jordiska ting, ja, man älskar det verkligen mer än sig sjelf, fosterlandets ära mer än sin egen." — Och så war han sinnad, likasom den sunamitiska qwinnan, hwilken ingenting önskade för sig, ty "hon bodde bland sitt folk"; så sade äfwen Harms:

"Jag bor ibland mitt folk," och vidare begärde han intet. "Näst det," säger han, "att jag är en kristen, är jag en lüneburgare med lif och själ, och intet land i hela werlden öfvergår i mina ögon lüneburgerheden. Och näst det att jag är en lüneburgare, är jag en hermannsburgare, och för mig är Hermannsburg den stönaste och ljusligaste byn på heden."

Denna trohet och tacksamhet för den torfwan på hwilken Gud satt dem, hafwa wi funnit särdeles stönt uppenbarad hos flere store lärare af den luthersta kyrkan. Denna trohet har icke varit af den sjelswiska art, som inkränker hjertat; nej, sann, helig trohet mot det närmaste och tacksamhet för det gifna, gör hjertat rätt kraftigt till wälsignelse för större kretsar. — En sådan trohet behöfwa oc wi lära, mot vår kyrka och vårt fosterland. Wi behöfwa att lära se dem med den helgade kärleksblick, som icke öfverser felen, men upptäcker nådebewisningarna, och med mächtig dragningskraft sluter sig till det egna skaplynnnet, den egenomliga charakteren, som Gud gifwit desamma. Tywärr har den tonen, att förbittras öfwer allt och döma allt såsom hopplöft, bemäktigat sig mången ifrig själ inom vår kyrka, då man å andra sidan får se slapp lifgiltighet och mållighet. Men Gud har bewisat oss nog mycken nåd, i de förre och de senare tider, att wi borde få en öppnad blick för Hans kärlek mot vår kyrka och vårt land, och med blicken ej grumlad af knot och fördomar upptäcka allt mer af Hans nåderika spår i vår förflutna och vår närwarande historia. Ett frö till brinnande och uppoffrande fosterlandskärlek har Hans barmhertighet nedlagt i hwarje swenskt bröst; och, måtte wi då lära att taga wara derpå, och såsom Harms, låta det uppvärmas af christendomens heliga eld och bära sannskyldig frukt!

"Hvilken folkman i bästa mening, hvilken bondewän och bondefännare war icke Harms!" säger åter en af hans wänner. "Hans församlings yttre och inre lif låg för honom likt en uppslagen bok, hans folks mærg genomträngde honom. Han hade tillegnat sig landtfolkets obetydligaste talesätt, och förstod och hade deltagande för de innersta, djupaste stämningar och rörelser, de tyden och motvilja; i denna luftkrets lefde han beständigt. Han war mönsterbilden af en evangelist bondepastor, och detta will något säga!"

Så bekräftes och hans förtroliga samspråk på plattytta med sitt folk, såsom det mest kärnfriista af hela hans verksamhet. Så omtalar en tyfve resande, som stildrar en hermannsburgisk söndag: "Den förnämsta källådern ur de djupen, genom hwilkas watten folket här i Hermannsburg ryckes hän till Christo, är aftongudstjensten, hvilken hålles från kl. 6 till 8 i prestgården. Då wi gingo öfwer gården och sågo på det af mennistor belägrade huset, kämpade vårt inre mellan fröjd och wemod, wi måste tänka på en stad belägrad af stenderne, hwarest blott ännu en enda bagarbod finnes der man utgifwer bröd. Efter sången: "Gud vår Fader hos oss blif," hvilken hade ett sådant unisono, att man kunde wänta att Jerichos murar kunde nedstörtas dermed, upplästes och förklarades ett stycke ur en bibel på plattytta munarten, hwarwid utläggaren icke bar någon presterlig drägt, och talade utåt förstugan, sidorummen, trappan och genom fönstret utåt gården, med ett sådant sätt, språk, uppfattning och åstådning, att det måste förefalla folket som idel musik. Det paulinista, att wara för judarne en jude och för grekerne en grek, gäller också om språket, och det är en led hämmisfo på wagnen, att wi lärare med vår konstiga uppfattning så alldeles icke passa ihop med fol-

lets enfaldiga åstådning. — Slutet på denna aftongudstjenst påminner om folktalarne Whitefields och Wesleys tider; när dessa hade slutat sina predikningar på de widsträckt mofsfälten, då trädde de sotige arbetarne från kolgrufworna fram till dem, för att med handräkning tacka dem för den emottagna trösten, och på deras sotiga ansigten hade tårebäckarne dragit hwita streck. Just så ser man också här män och qwinnor, söner och döttrar, till afsted räcka handen åt den älskade läraren och balsamgifwarem, för att tacka för den mottagna uppbyggelsen; och om de wisseligen i det yttre icke likna de nämnde engelsmännen, utan twärtom äro på det snyggaste klädda, så hwilar i stället ett drag af stum tillgifwenhet och kärlek på deras ansigten, hwilket talar lika högt som dessa ljusa streck på kolgräfwarnes kinder. Om Harns bittraste fiender en gång warit wittnen härtill, så mena wi att den bittra roten skulle blifwit uppryckt ur deras hjertan!"

Och är icke denna talets kraftiga enfald hos predikanten, så att han blifwer förstådd af folket, en stor hufwudsak? "Hwad hjälper allt," säger en tyff författare, "om icke predikningarna äro populära, fattliga för folket, om de icke beräknas äfwen på "lille Hans och lilla Greta bakom dörren," och blifwa förstådda af dem? Den gamla wanliga, syntetiskt konstfulla predikan, der man alltid ser efter, huru predikanten skall hålla tillsammans den utspunna tråden, och han swärligen kan komma till någon fri, hjertlig utgjutelse, denna håller honom wanligen högt öfwer församlingen, och han kan derigenom icke lätt åstadkomma någon allmän wärdelse till bättring. Det är annorlunda, der församlingarna redan äro upfyllda af ett Christligt medwetande: der komma de och bemöda sig att förstå predikanten; men wanligen behöfwa de först att lockas in,

och deras motsträfwande ande bibringas de första elementerna. Då måste hwar och en tänka efter, på hvilket sätt han werksamast kan bringa evangelium att blifwa förstådt af församlingen. Det finnes prester, som på det egensinnigaste framhärda i sitt predikosätt, ehuru de dermed predika kyrkan alldeles tom; detta är icke rätt, ty wi predika icke of, utan församlingen till godo, och derföre måste hwar och en slitigt eftertänka deröfwer och se sig om i predikolitteraturen, att han må lägga bort hwad som icke passar för hans församling, och tillegna sig hwad som är henne hellosamt. Dermed tala wi dock icke ett ord till förmon för tuktlösheten i predikan, den dåraktiga efterhärminngslusten, det toma känslowallet och det lättjefulla sättet att låta gå som det kan." — — "Men," säger widare den tyfste författaren, "i det werkliga lifwet skall talet intränga, om det skall utöfwa sin kraft; och om det på predikstolen alls icke är tal om det werkliga lifwet, hwad under då, om det werkliga lifwet icke får något med denna predikstol att stassa. — Predikningarna stola anwisa synderna, alla församlingens synder, ja, äfwen särffildt den så i swang gående otukten; ty predikstolen är ju den enda talarestol, derifrån sanningen får förkunnas. Predikningarna stola brännmärka dessa synder, och instärpa huru de, som göra sådana, icke stola ärfwa Guds rike, — och om detta blott sker med allwar, då stola sådana predikningar wisslerligen också werka. Om predikan innehåller ett fortlöpande wittnesbörd mot werldens synder — då hålles åtminstone saret öppet i församlingen. Om wi predikanter dock beståndigt mer och mer erkände den makt, som är of gifwen på predikstolen! Men för att kunna utöfwa en sådan makt, måste wi wisslerligen känna wår församling, och predika hela Guds rådslut öfwer syndare, lif-

och döb, salighet och fördömmelse, hwilka Gud gifwer, allt efter som syndaren sig omwänder, eller förblifwer på sina gamla wägar."

Så gjorde Harms, och på samma gång som han war lika enkel, hjertlig och fattlig för folket som den enfaldigaste af våra kolportörer, så war han lika strängt fullständig i läran som den djupsinnigaste theolog. Wi känna icke om hans psykologiska undersökningar woro så djupa och fina som mången annans; men lik Luther i enkelhet, träffade han dock såsom denne, de mest olika hjertans djup. — Enfaldiga, eller ansåttade, swaga eller sjuka personer tåla icke alltid wid och kunna stundom icke följa långtänkta utredningar; kort uttalade, tydliga sanningar, lifwande tilltal, kraftiga tillrop af de frälsande namnen, behöfwas för dem; och huru stort är icke alltid antalet af sådana inom församlingen! Dertfore war Jesus, Guds Lam, aldrig förtegad i Harms' predikningar, om hwad de för öfrigt måtte handla; den Frälsaren, den personen, som med öppen samn för syndare, ropar: "Här är jag! här är jag!" stod alltid främst i den tasla han uppdrog; och till honom, till Hans dyra, wälsignade namn stälde han oafslätligt sina bönerop.

"Vår tid," skrifwer en tyff författare, "är stark uti att nivellera, det är, att söta utjemna allt till en medelmåttans gemensamma småhöjd. Ett wekt, löst och utspädt wäsende, isynnerhet i religiösa och kyrkliga ting, utbreder sig öfwerallt. Då gör det en godt i själen, att ståda upp till en sådan helgjuten personlighet, som till hwarje tum är en man, en troshjelte, en riksbetare. — Sin kyrkliga ställning intog Harms på det bestämdaste på den luthersta bekännelsens grund. Hans starka böjelse till det wissa, fasta och blifwande måste draga honom dit. Många ansågo honom alltför be-

stämd, alltför afflutad. Ofta lät den önskan höra sig: Om ändå den dyre Harms icke wore så utpregladt lutherisk, och åtminstone något mera erkännde de käre reformerte. I detta stycke," fortfar samme författare, "måste wi säga tweggehanda. Först, att Harms hade ett widsträckt hjerta af kärlek för alla mennistor, och att hans starpa polemik aldrig gälde mennistorna, utan den lära, hwilken han ansåg falsk och farlig. Widare är det för wiljostarka, kraftiga naturer eget, att de utpregla sig på uteslutande sätt i en rikning. Här wid Rhén, efter sättet för vår christliga tro och lif, förefaller oss ett sådant starpt och stundom kantigt christendomswäsende något främmande, men må wi icke glömma, att i det hela af Guds rikes och hans kyrkas utweckling allehanda folk äro nyttiga och nödwändiga. Och hos Harms måste man också noga bemärka: Han war icke konfessionell af slafwisshet för yttre menckliga myndigheter, dertill war han en alltför sjelfständig, fri och oberoende karakter, utan han war det af djupaste öfwerlygelse. Hans hela studium gälde ursprungligen alldeles icke den konfessionella kyrkliga läran, utan uteslutande eller framför allt bibeln. Men han fann just den rena, fulla bibelläran uppfattad i den lutheriska bekännelsen. Och han fattade konfessionen åter just i den fria andan af en biblisk fortgående utbildning af den kyrkliga theologien och bekännelsen. Han wille alldeles icke något kyrkligt stillastående, utan lif och kraft. — De sedan några år i Hannovers landskyrka begynta rationalistiska rörelserna stod Harms med jernkraft emot. Med hela makten af sin kraftwilja spände han bälte mot sådant rationalistiskt wäsende. Hos sin församling har han med de starkaste drag inpreglat, hwad hon måste göra, isall en sådan man stulle wilja rycka till sig embetet hos henne. På laglig wäg stulle det

wäl 'ste, men obewekligt, oestergifligt skulle hon utestänga hwarje twiflare och förnekare, hwarje på trosmalet swäfwande predikant från sin predikstol. Det skulle wäl icke heller wara rådligt, att någon sådan försökte att intränga i denna fästning."

"Skall jag göra någon anmärkning mot den käre Harms," strifwer åter en prest från Hannover, "så är det den, att den salige mannen stundom yttrade sig med alltför ringa aktning om wetenskapen och lärdomen, eller närmare sagdt, de kritiska forskningarna på exegetens, dogmatikens och dogmhistoriens område, om icke dessa togo sin ståndpunkt fast och bestämdt i den kyrkligt lutheriska lärobyggnaden. Afwen mot wetenskapens representanter, till och med de dugligaste, war han icke alltid fullt rättwis; han brukade skarpa domslut, och använde ofta sitt bekanta ordspråk: "Gelehrte Leute sind verkehrte Leute" (lärdt folk är förwändt folk). De som icke förstodo gången af hans utveckling, fattade derföre lätt den mening att han föraktade wetenskapen öfwerhufwud, hwilket alls icke war fallet. Men att förnöja sig wid det obestämda, swäfwande, disputabla låg icke i hans wäsende; han älskade det fasta, mätfulla, begränsade, praktiskt användbara. Och han wiste wäl, att hos landmannen behagar och gäller endast det wisfa, afgörande och estertryckliga. — Många ord stodo alls icke i hans lexicon. Dit höra hufwudorden: "dygd" och "slump"; partiklarne "kanste" och "möjliggen", samt konjunktiverna "måtte" och "torde." Hwarje slag af bibelkritik och religionsfilosofi war honom motbjudande, ehuru han egde lärdom nog att uppstatta deß relativa värde. Han hade i sina yngre år rikligen på sig sjelf och andra erfarit der förderfliga och grundstörtande af den slacca förståndsupplysningen och negativa kritiken, som för idel knaprande på stalet aldrig

kommer till kärnan, och allt ifrån sin studenttid fått en wedersvilja och affky för detta Tantaliquäl. — Dock, full af personlig ödmjukhet och pligtkänsla som han war, höll han bland andra sin förre lärare Lücke i Göttingen mycket högt, ehuru dennes sträfswanden kunde gifwit honom åtskilligt att anmärka i förut nämnda affeenden — och då denne år 1854 i en kyrklig tidsskrift blef förörättad, kastade han i harmen boken mot wäggen."

I den bekanta katechesstriden i Hannover intog Harms den bestämdaste hållning, och beklagade med smärta den swaghet och det wacklande som då wisade sig hos de andliga och werksliga myndigheterna. Så mycken framgång den demokratisk-rationalistiska rörelsen under Schenkels beskydd och ledning hade i andra hannoveranska orter, i trakten af Hermannsburg fann den icke en enda foguing eller springa, der den kunde smyga sig in. Med denna seger war dock Harms icke nöjd, utan stref sitt "samtal öfwer den nya katechesen," hwilket inom några weckor upplefde flera upplagor, och der han wisade den inre osanningen och dårskapen af den Bauer schmidtiska tillställningen. — I sin tidning yttrade han gansta otwetydigt, att han för sin personliga del icke skulle kunna stanna qwar inom hannoveriska kyrkan, om den gamla katechesen blefwe församlingen påtvingad, och affägelsen af djeswulen i dopsliturgien blefwe församlingen förbjuden. Detta har också icke heller sedan stett, trots rationalisternes buller.

Desse woro Harms i allmänhet särdeles gramse. De gåfwo honom ofta rätt besynnerliga bestyllningar, såsom då de påstodo att han i sitt missionsblad "af christlig kärlek" önskat, att de alla måtte blifwa uppättna af konungen i Dahomey; då Harms i sjelfwa werket blott skämtsamt hade föreslagit att de demokra-

tiste frihetskjeltarne måtte göra en liten spatsärfärd utåt slaskusten, på det att de, som klagade öfver hvarje tvång af borgerlig myndighet och ordning, måtte få erkänna och lära statta värdet af en kristen öfverhet. På samma sätt förföljde de i smått och stort för öfrigt honom själf, hans verk och till och med hans missionsstepp med giftiga osanningar. Så lopp för några år sedan genom flera rationalistiska tidningar den dristiga nyheten, att Harms hade rymt med missionskassan. En kristlig husmoder, som fick sig denna underrättelse helt färst meddelad, svarade torrt: "Det är just lika troligt, som om de sade efter mig, att jag hade rymt med min hushållskassa."

Harms bar emellertid icke blott den egna landskyrkans nöd på sitt hjerta, han kände och det varmaste deltagande för trosbröders beträngda tillstånd inom andra kyrkor. Detta visas bland annat af hvad han skrifer om den Schenkelsta kyrkostriden inom Badens unerade evangeliska landskyrka. Då bref kommo från många troende bröder, som med bedröfwelse frågade, hvarföre Hannover icke deltog i de allmänna uppmuntringsorden till de protesterande badiske prästerne i den Schenkelsta saken, och då desse bröder yttrade sin fruktan, att Harms wore så afgiltig för dem, emedan badiska kyrkan icke war lutherst, utan unerad — så svarade Harms bland annat: "Jag tror, att den väl icke mer kunde heta kristen, som icke toge den hjertligaste andel i denna sak. Derwid kommer det här alldeles icke an på unionen eller på lutherdomen, utan på den kristliga tron. Och hwem som tappert kämpar för den kristliga tron, såsom de badiske prästerne göra, den måste man hafwa hjerteligen kär såsom en broder i Christo. Äfwenså finner jag det helt naturligt, att hvarje kristen

sten måste önska, att hjälpa de kära menniskorna i Baden i denna kamp — — men till den begärda adressen kan jag icke besluta mig; ty jag tror att den är till intet gagn för de käre bröderne i Baden och till ingen skada för Schenkel; — han får inga grå hår deraf och berömmar sig wäl till och med, att han måste vara en stor ulf, emedan så många jägare skjuta på honom, anser sig kanske till och med såsom en otrons beundransvärde martyr, fastän han sitter ganska bekwämt i sin stol. Och sedan kan jag icke lida sådana adresser för egen del, emedan de ständigt blifwa aftryckta och derigenom komma till allmänt åskådande — — jag måste derwid tänka på språket: Ställer eder icke efter denna werlden. Man har lärt detta af werldens barn. — — Genom att underskrifwa en sådan adress inbillar man sig lätt att vara en tapper man och en troslämpe, och det är dock icke så mycket swårt och också icke mycket farligt, att underskrifwa en adress. Jag har för två år sedan (under katechesstriden) samlat underskrifter för s. k. tre punkter, på hwilka wi lutheraner i vårt land måste stå fast. Många tusen underskrifter ingingo och aftrycktes då. Jag har sedan öfswertygat mig, att jag wore ganska öfswergiswen, om jag skulle förlita mig på dessa underskrifter, jag har bedt Gud om förlåtelse och gör sådant aldrig mer. Det enda medel, hwilket jag i sådana fall wet, är detta: Gå dagligen in i din kammare, fall på dina knän och bed till Herren Gud. Hufwudinnehållet af en sådan bön är sammanfattad i de två orden: Omwänd och wärna (befehre und wehre), det will säga omwänd din fyrkas fiender, och wilja de icke omvända sig, så wärna för dem. Då gör Gud lika säkert ett ingripande, som Han hörer bön."

5.

Missionen och missionsfesterna.

Vi hafwa redan i korthet nämnt om hwad Harms varit för missionen. Om detta enda ämne kunde hela böcker strifwas; här kunna wi icke för närvarande göra någon fullständigare skildring deraf. En utförlig lefnadsteckning af Harms måste med detsamma blifwa en historia om grundläggningen af hermannsburgermisssionen i Ost-Afrika; ett af de märkwärdigaste företag som nutiden wet att omtala. Det säges icke utan stål om Harms af en tyf skärfattare: "Denne man åtog sig och utförde ensam, hwad som annars plägar gifwa hela fällstap nog att göra."

Öfwer missionens upprinnelse i Hannover uttalade sig Harms på ett träffande sätt wid missionsfesten 1863. I anledning af dagens evangelium, Luc. 1: 57—80, talade han om Johannes döparen och missionen; deras födelse, deras namn och deras embete. Såsom Johannes föddes af ofrukbara föräldrar, så war missionen född af en ofrukbar kyrka; på en tid, då man kunde resa från Münden till Lüneburg, det will säga, från yttersta södern till yttersta nordn af det hannoveriska riket utan att finna en enda troende pastor, då hade hermannsburgermisssionen blifwit född. Och vidare ännu ett: "Det är ännu icke så lång tid sedan, då kom en fattig, assatt kandidat till Hermannsburg." (Han menade sig sjelf, som af konsistorium blifwit nedlad att predika.) "Han war assatt, ty han torde icke mer predika; fattig, ty han plögade hushålla så, att han aldrig hade något öfwer. Han hade inga respenningar med sig; då fick han af ett fruntimmer $\frac{1}{4}$ stålptobak till stänks, deruti lågo tre gyllen, dermed kom han till Hermannsburg. Här berättade han för några

personer att ännu funnos hedningar, i jämmer och elände. Då sade dessa menniskor: Om det så är, så måste wi hjälpa dem; då kom en enkla och bragte honom 2 thaler, en dagswerkare 5 groschen, och dertill kommo ännu fyra styfwer af ett litet barn. Detta är begynnelsen till hermannsburgermissionen; då war barnet födt Och hwad har nu blifwit deraf? Det behöfwer jag icke säga eder: 2 missionshus, 1 missionssteyp, 24 missionsstationer, dertill nu det hoppet, att de stationer som måst uppgifwas, skola åter komma tillbaka. Och 20 år hafwa ännu icke förflutit sedan detta begyntes. Är då missionens födelse icke underbar?"

Icke underligt, när Harms hade sådana stora erfarenheter, att han trodde sin Gud om stora ting, och att han icke mycket behöfde se efter menliga tycken och utsigter. Och icke underligt heller, då han trodde sin Gud om stora ting, att hans tro icke kom på fram. Wär underbare, nåderike Gud will och har sin lust deråt, att wi tro honom om stora ting; Han älskar att se sin Petrus möta sig på wadnets mäktiga wågor; Han will icke se honom försagd och twiflande, och är färdig att räcka ut sin starka hand för att fullborda hans gång på andrens wäg.

Man bestylde honom stundom för förmätenhet, derföre att han wågade så stora ting. Här om yttrar han en gång följande: "För några år sedan gick jag i en wäns sällskap till vår kyrka. Wi hade varit i gansta allwarfsamma samtal. Den trogne brodern hade sagt mig, att jag torde hafwa slugit för högt, saken wore begynd i för stor skala, planerna woro för widt utseende, krafterna räckte icke till, jag hade en för hög mening. Här stannade brodern twärt. Jag swarade honom: "Hwarföre bryter du af? Hwarföre talar du icke ut? Skall jag fortsätta? Du menar, jag torde hafwa

en för hög mening om mig sjelf, och om det som jag förmår. Jag tackar dig för din hjertliga kärlek och trogna mening. Men jag vill säga dig, huru det är mig om hjertat. Se här på detta torn med den lilla spetsen och den sönderbrutna muren, och der bredvid den sköna fasta kyrkan, hel och ofskadad ända intill spetsen af det höga taket. Kyrkan är helig, hon tillhör Gud, tornet är icke heligt, det tillhör församlingen, menniskorna. Den heliga kyrkan har förblifwit ofskadad sedan nära 900 år, det icke heliga tornet har två gånger träffats af blixten och derigenom blifwit så litet och söndrigt. Och dock gör detta lilla och söndriga torn ett kyrkaldigt saligt embete. Först wisar det med sin lilla spets mot himmelen, som wille det säga: Upplyfter edra hjertan till Gud, Han bor och werkar der i sin heliga kyrka! — Widare, i tornet hänga klockorna, de ljuda så klart och högt, som wille de säga: Wi kalla till Guds hus, kommen alle hit och förblifwe ingen der hemma. Honom allena tillhör lof, pris och ära, seger, makt och wäld, tillbedjer Honom i helig prydnad i Hans heliga kyrka! — För det tredje: i tornet står orgeln, den tonar så ljusligt och brusar så mäktigt till lofsången i kyrkan, som wore det englarnes sång och basunernas stämmor, att det synes som wille den säga: Huru ljusliga äro dina förgårdar, Herre Zebaoth, men också, huru nära äro dina domar. Skynda, nödgga dem att komma härin, Herren kommer, Han är nära, och Hans lön är med Honom, och Hans wedergällning är inför Honom! — För det fjerdte står i tornet uret, som med klar ton slår timman, och wisar hwad tiden lider, det har också en stämman, som säger: Drifwen Guds ord, I hafwen föga tid mera, stunden ilar hän, den kommer icke åter; huru länge wiljen I stå fåfänge på torget, och gräswa

ned pundet i jorden? — Se käre broder, detta oheliga tornets verk är mitt verk; den heliga missionen är Guds verk. Tro icke, att jag drifwer missionen, den är Guds eget verk, likasom kyrkan är Hans egen, och jag wet det så wist, som wi här se Guds kyrka för oss. Han allena är det som drifwer missionen; och är för Hans kraft ett verk för stort? Flyger han för högt, när Han befäller: "Gån ut i hela werlden och prediken ewangelium för alla kreatur?" O, tro mig, Han har begynt det, Han skall och fullända det. Detta wet jag, och derföre fröjdar jag mig såsom ett barn åt det som Gud gör och icke en menniska. Jag är ingenting och will ingenting vara, annat än det lilla söndriga tornet med sin spets, hwilken wisar hän på Guds verk, den heliga missionen, med sina flockor, hwilka kalla till den heliga missionen, med sin orgel, hwilken beledsagar den heliga missionens lofsång: Loften Herren, alla hedningar, prisen Honom, alla folk! Med sitt ur, hwilket manar till den heliga missionen: Barn, det är den sista stunden! Och detta will jag göra så mycket ifrigare och frimodigare, som blixten redan mången gång har träffat mig, och det ännu alltid blixtrar omkring mig."

"Genom sina missionsfester," säger åter en tyff resande, "hwilka i Hermannsburg strades under två dagar i slutet af Juni, på den efter apostlarne Petrus och Paulus namngifna kyrkans inwigningsdag, har Harms också blifwit stiftaren af en ny folkfest. Då Hermannsburgs missionsfest kallades, då lifwades den eljest stilla Lüneburgerheden af de talrika högtidsfarrorna, hwilka, sjungande sina missionslånger, drogo fram från alla sidor nära och fjerran, och i Hermannsburgs församling rönte det mest gästfria emottagande. Då kunde festbesökaren lätt öfswertyga sig att icke, så-

som de rationalistiska tidningarna hade utbasunat, stjutande tätt och outtröttligt sina pilar på Harms, Hermannsburg genom missionen blifwit bragt till tiggarskafwen, utan fastmer aldrig hade fröjdat sig af ett så blomstrande wälstånd, som sedan det herbergerade detta Guds werk i sitt stöte. Blef nu första dagen af denna fest firad i kyrkan, så drog man på andra dagen ut i det fria, hwarest festförsamlingen, utan skada för högtidens wärdighet, kunde i större frihet röra sig. Än här, än i den kringliggande nejden, under wöronadsbjudande ekars skugga, hade Harms då låtit uppresa missionspredikstolen, och meddelade nu bland annat de rika frukterna af sina särskilda för orten betydelsefulla kyrkohistoriska forskningar, hwarigenom hwarje by, hwarje gård, hwarje kulle, hwarje dal, ja nästan hwarje gammalt träd och sten wann sitt egendomliga lif; eller han uppfordrade också helt owäntadt — men han kände sitt folk — den eller den presterlige högtidsgästen, att han skulle bestiga predikstolen, och från att wara en emottagare plötsligt blifwa en gifware. "Huru öfvermåttan ljusligt är icke ett sådant slag af christliga folkfester under Guds fria himmel, med det kära Guds ordet, berättelser ur Guds rike, tillbedjan, högt skallande loffsånger beledsagade af basunallang! Sådana folkfester äro wi pastorer skyldige folket, om det icke skall hemfalla åt andra fester, hwilka icke äro wärda detta namn."

Wi nämnde, att de på orten warande kyrkohistoriska minnena woro betydelsefulla för en missionsort, och att det war likasom hade denna nejd särskildt passat dertill. Man påträffar i och utanför Hermannsburgs socken wäldiga minnesmärken från hednatiden, och i samma trakt stola bröderna Ewald, som först förkunnade Christi evangelium för Sacharne, hafwa andats

ut sitt lif som blodswitnen för Herrens sak, och mer än femtio christna prester lära träd i deras fotspår och lidit martyrdöden. Det war den bekante hertigen Wittekind af Sachsen, som war upphofsmannen till dessa sträckgerningar; men han blef dock omvänd till Herren. Under passionsveckan lærer han en gång kommit till kejsar Carl den Stores hof i Aachen, förklädd som tiggare. Då Carl lät bland tiggarna utdela silfwerpenningar, blef den Sachsiske hertigen igenkänd på sina mustelstarka armar. Man kunde lätt märka, att dessa armar och händer icke woro wana att mottaga almosor. Han blef då framsörd till Carl; för Herrens Christi skull tog denne wänligt emot sin dödsfiende, så mycket snarare som han utan wapen och försvar hade kommit i kejsarens läger. Men på den sachsiske hertigen gjorde passionsveckans högtid, förkunnandet af Herrens död och uppståndelse och Carls personlighet ett så mäktigt intryck, att han snart bad om dopet och affade sin trosbekännelse.

Dessa och dylika minnen, dem Harms varit en mästare uti att samla, tala så starkt och genomgripande om den gamla hedendomen och den första missionen, att ortens christna deraf kunde desto lättare bringas att tänka på evangelii förkunande för hedningarna, då de befunno sig på en så stor missionsmark; wi kunna föreställa oss med hwilken kraft Harms begagnade sig af dessa anledningar att wäcka hos församlingen ett hjerta för missionen, och i denna nejd framfalla ett missionslif, som saknar sin like i närwarande tid.

”När Harms på särskild begäran höll missionsfester på främmande orter, så blef högtiden blott då föranstaltad i det fria, när icke en rymlig kyrka war att tillgå. Och såsom ett under syntes det för allas ögon, att den trogne bedjarens missionsfester nästan alltid

woro gynnade med det skönaste wäder, om det också fort förut hade fortsarande regnat i strömmar. Men inträffade undantagswis en gång regnwäder, såsom wid en missionsfest i Bremen, hwilken egentligen skulle blifwit hållen i kyrkan, men för högtidsgästernas alltför stora antal måste förläggas i det fria, så förstod Harms icke blott att uppehålla sinnena wid fröjdesfullt mod, i det han utropade: "En så mächtig regnstrur upplyfter blott pilgrimsmodet och gör hjertat desto muntrare", utan han wiste också att rådet och dock framgångsfullt handhafwa den discipul som behöfdes för de längre bort ståendes skull; ty då paraplyerna spändes upp när det började regna, höll han inne med talet och anmärkte att han icke kunde tala nog högt för att öfweröstna de smattrande regndropparne, hwarföre man antingen singe slå ned paraplyerna eller avsluta talet — hwarpå ögonblickligt alla paraplyer nedslogos och Harms tröstade sina åhörare dermed, att "de helsosamma sanningarna skulle regna desto djupare in." Det war äfwen då, som en dragonryttmästare jemte sin fulltaliga halfwa squadron infunnit sig som uppmärksamme åhörare. Ty den underbare mannens och det heliga missionswerkets tilldragande kraft wisade sin werkan på frigarståndet så wäl som på fridens tjenare; ja, den sträckte sig wida öfwer Tyfflands gränser, och lockade dit högtidsgäster från Paris och London, från Ungern och Finland, från det luthersta Scandinavien och det reformerta Schweiz."

"Ghuru Harms war, såsom ofta är sagdt, en rätt bondepredikant, så wiste han äfwen att tillfredsställa de mest bildades behof. Så om sommaren 1861 i Marburg, då han såg församlade wid sina fötter icke blott universitetsförsamlingen utan också professorerne, och der den stora luthersta kyrkan icke förmådde om-

fatta den tillströmmande mängden, så att den dyre mannen, trots att han för tillfället war mycket swag och angripen, genast beslöt sig att åter på eftermiddagen predika äfwen i Elisabetskyrkan, på det han "icke måtte låta det hungrande folket gå utan mat ifrån sig."

Wid ett så hjertligt erkännande, som Harms fick ända från de aflägsnaste länder, och icke blott från medlemmar af sin egen bekännelse utan äfwen af reformerte kristne, måste det synas dubbelt besynnerligt, att blott ett jernförelsewis ringa antal af orthodoxe pastorers i Hannover wisade ett warmare deltagande för Hermannsburgermissionen, flertalet deremot syntes kallt och ligkiltigt för denna mission, ja till och med betraktade den med motvilja. I missionsbladet 1865 uttalar Harms wid beskrifningen öfwer den sista missionsfesten derom bland annat följande: "Det mest i ögonen fallande wid våra missionsfester är alltd det ganfsa ringa antal pastorers, som deruti taga del. Wid andra missionsfester ser man ofta hundratals pastorers och fröjdar sig öfwer sådant deltagande; här slår man händerna tillsamman när det heter: Det har wäl warit 20 till 30 pastorers der — — — och af desse 20 eller 30 äro ända hälften utländingar; af de hannoverfse pastorerna komma wanligen blott några gamle trogne stamgäster, annars är Hermannsburgermissionen icke till för de hannoverfse pastorerna, och nämnes icke heller med ett enda ord på missionsfesterna i landets stora städer, isynnerhet i hufvudstaden. — — Och hwad kyrkofollekterna för missionen angår, så öfwerlemnas endast furstendömet Lüneburgs kollekt helt och odeladt åt Hermannsburgermissionen som landsmission. — — I alla andra hannoverfse landsdelar deremot sätts kyrkornas missionskollekt antingen helt och hållet eller

plir
112

till största delen eller hälften till utländska missionsanstalter, under det Hermannsburgermissionen erhåller antingen allsintet eller högst hälften. Skulle väl en preussare hålla detta möjligt för Preussen, en sachsare för Sachsen?" — —

Detta vittnesbörd kastar skugga på flertalet inom hannoverska prästerkapet, icke på Harms' mission.

6.

Harms sista sjukdom och död.

Vi hafwa omtalat, hwilken kraftmänniska äfwen till sin kroppsliga utbildning, hwilken jätte i styrka, härighet och wighet, Harms såsom gosse och yngling lofwade att blifwa. Han hade varit "en mästare i fältande och sinnande och en outtröttlig fotgängare". Men från den stunden han hade gifwit sitt hjerta åt Herren och sig njuta af den fasta frid, som öfvergår allt annat — så gick Herren sin sårskilda väg med honom i det yttre lidandets skola: från den stunden war han aldrig utan smärtor, isynnerhet till kroppen. Hans broder, som nämner detta, tillägger: "Människor hade icke kunnat böja honom, det förmådde endast Herren genom sitt ord och sitt kors." — Guds förändring med honom wisar, såsom ofta, att lefamlig helset och kraft icke äro det högsta goda, icke äro oundärliga för att tjena Gud och uppfylla sitt ändamål på jorden. "Vi hafwa desse häfwor uti lerkar, och Hans kraft är mäktig i de swaga", detta får man ofta se underbart uppfyllas på Guds yppersta redskap.

Sällan har detta Skriftens ord: "Ditt hus' nitälstan hafwer upprättit mig," så bokstafligen gått i fullbordan på en andlig lärare, som det skedde med
 1733. Redan sedan lång tid tillbaka kunde man

knappt begripa, huru denna swaga, bräckliga, utarbetade kropp icke låg under för de otroliga ansträngningar, hvilka den deruti boende anden använde den till i Guds rikes tjänst, så wäl söndag som hwardag, så wäl dag som natt. Härom vittnar en bok i Hermannsburg, som innehåller följande noggranna anteckningar från de sista dagarna af hans lefnad:

Söndag d. 29 Okt.: Hela dagen predikan.

Måndag d. 30 Okt.: Begravningsgudstjänst, konfirmationsundervisning, kyrkoföreståndaresammakomst.

Tisdag d. 31 Okt.: Begravningsgudstjänst, konfirmationsundervisning, prestkonferens.

Onsdag: Eftermiddagsgudstjänst och lärarekonferens.

Torsdag: Sjukkommunion i Hermannsburg, och en i filialen Beckedorf.

Freitag: Konfirmationsundervisning och en husinwägning.

Lördag d. 3 Nov.: Aftonpredikan och bikt. Många besök och mycken berättelse.

Söndag d. 5 Nov.: Predikan.

Måndag d. 6:e: Begravningsgudstjänst och konfirmationsundervisning; besök af många personer på eftermiddagen,

Detta allt skedde, då mannen war wid det yttersta stadium af dödschwaghet och döds smärtor. Han måste verka, medan dagen war!

Redan i många år hade man funnit honom gansta tryckt af kroppsschwaghet. När man såg honom wackla fram i sin kära kyrka, hwem kunde då föreställa sig makten af hans werksamhet wid altaret och på predikstolen! Men huru öfverraskades man icke af den stora kraften. Wäl war stämman hos denne "predikare i öknen" redan sedan längre tid nästan utan all metall; och dock — huru gripande klang det icke, när han från

altaret intonerade kollekterna, eller när, under det gudomliga ordets förkunnaude, Elias-hänryckningens eld kom öfwer denna utmattade kropp. Då kunde man, för att tala med G. H. Schubert, "genom resworna och hålen af detta förslitna pilgrimstålt blicka ut till något, som belystes af en fjerran i öster uppgående morgonstråle, och hwilket såg ut som en bygnad, icke med händer gjord, uppbyggd af Gud." Och när den trogne mångbepröfwade Guds tjenaren bad, då drog han allt nästan oemotståndligt med sig ned på knä, då låg på detta förklarade ansigte ewighetens fulla morgonglans. — Huru ofta bekände han icke: "Hemma känner jag mig sjuk, i kyrkan är jag frisk, predikandet, bedjandet, sjungandet, det är mitt läkemedel: Jesu namn i församlingen, det är min kraft och mitt lif."

Sedan slutet af år 1861 tillät honom hans helso-tillstånd i allmänhet icke att mera besöka utländska missionsfester. Ju ögonstenligare dagen af hans jordiska tillvaro lutade till sitt slut, ju innerligare blefwo hans predikningar, ju wäldigare hans vittnesbörd, ju mera gripande hans böner. En prest från en liten grannstat, som hade glädjen att i Juni förra året bewista den för sista gången af Harms ledda missionsfesten, 21 och 22 Juni 1865, war på det djupaste uppbyggd och gripen af den underbart himmelsta glädje hvarmed den "dagligt döende mannen" prisade sin Herre och emotsåg sin hemgång. Han hade då med sitt lefwande vittnesbörd uppbyggt, fröjdat och hänryckt omkring tiotusende menniskor, som hade infunnit sig, och alla lofwade och tackade Gud för den rika wälsignelse, som de förde hem med sig.

Man trodde i allmänhet, att Harms skulle blifwa ett offer för sin werksamhet, att förtärda krafter skulle blif-

wa hans dödsorsak, och hans yttre menniska sålunda förgås såsom en den inre menniskans frivilliga offergård åt Gud. Detta var dock egentligen icke fallet. Den yttre anledningen till hans död, säger en tyff tidning, är fastmer att finna i den förfärliga farsoten lopporna. Denna utbröt i Februari 1864 i Hermannsburg, och i Juni hade den gripit äfwen honom. Under det han stötte andra, försmådde han för sin egen räkning all stoning, alla yttre hjälpmedel, och motstod sjukdomen med tro och bön. Sjelfwa hans lif antastade den wäl icke omedelbart, men den följdes af en obotlig hjertesjukdom, af hwilken han alltsedan outfägeligt led, och som slutligen frambragte ett pinsamt, mattande, wattusigtigt uppswällande af hela kroppen. Klaga hörde man honom wäl icke, men man såg det för ögonen, huru det stod till med honom, och redan länge hörde man intet annat, än att det gick med honom till slutet. Han hade förut mångårigt lidit af andtåppa och rheumatiska beswärligheter. Men nu kan man säga, att han ett helt år talade såsom en döende för sin församling, såsom från dödslägrret." Han kunde säga med Job: "Bedröfwade nätter äro mig många wordna," kap. 7: 3.

I flere månader före sin död, då fötterna nekade honom sin tjenst, lät han sina missionsselever draga sig till kyrkan på en liten rullwagn, hwarpå ställes en stol. En förmögen adelsman i en grannstat, hwilken hade som barn blifwit uppfödd nära Hermannsburg, ämnade gifwa honom en beqräm wagn med fjädrar, men detta afböjde han tacksamt men ifrigt, så snart han fick minsta aning derom.

Då Harms icke mer kunde bestiga predikstolen, predikade han wid altaret stående; när han icke mer kunde stå, predikade han sittande. Då han icke heller

mera kunde predika sittande, då bad han Herren att borttaga honom från jorden såsom en onyttig börda. Då hans vänner fingo höra att det led till slutet, strömmade de under siffliden sommar från alla sidor dit, äfwen från det aslägsna fjerran, för att göra sitt afftedsbesök hos denne trofaste vän till deras själar. Det war för dem en wemodig anblick, att se huru han på den lilla rullwagnen stöts än hit än dit till gudstjänsterna i kyrkan och till grafwarne wid likbegängelserna, huru han beständigt alltmer sjönk tillsammans, och huru swårigheten att andas tog alla hans krafter i anspråk.

Blott en enda söndag predikade han icke, den sista han upplefde här på jorden. "Ack, Herre Jesu!" suckade han då, "när jag icke mera kan predika, så tag mig då bort från jorden! Swartill är jag nyttig, när jag icke mer kan predika?" — Men det war wäl så, att han behöfde att lesa äfwen denna söndag, "då han icke mer kunde predika;" ty huru ofta låter Gud icke sina barn erfara, att deras yttre werksamhet icke är enda eller förnämsta ändamålet för deras lefnad i smärtornas land. De äro ämnade att förherrliga honom äfwen i lidandet, såsom de helige martyrer; och lidandet är äfwen ämnadt dertill, att hos dem bortsmälta månet slagg från det rena guldet, isynnerhet egenkärlezens och egenwiljans slagg, som icke gerna annat än i lidandets djupa smältugn bortbrännes.

Detta insågs djupt af den trogne mannen sjelf. I en onsdagspredikan uttalade han sig en gång om sitt tillstånd sålunda: "Wi stola alltså bedja och wara wissa om bönhörelse, bedja om det jordista, bedja om det himmelfä; bedja om det största, ty för Guds magt är intet för stort, bedja om det minsta, ty för Guds kärlek är intet för ringa. **Bön:** så kallar man

ditt tal med Gud; **bönhörelse**: så heter hans swar, och detta uteblifwer icke. Men nu säger du måhända till mig: är det också sannt? är du icke sjelf ett lefwande vittnesbörd deremot? Du uppmanar oss att bedja, så will du wäl dock först sjelf följa din uppmaning, och sjelf bedja! Men se nu en gång, du har gift och wattusot; när du beder, så will du wäl bedja Gud att Han måtte taga dessa sjukdomar ifrån dig, men Han hörer dig icke, ty det blifwer ju wärre med dig i stället för bättre. — Sälunda frågar du mig kanste i ditt hjerta, och tager anstöt af mitt ord om din bön och om Guds bönhörelse. Wälan, för att du icke skall taga anstöt, så will jag säga dig huru det förhåller sig. Jag har aldrig bedt, att Herren skulle befria mig från gift och wattusot; Han kan alltså icke bönhöra en bön, som jag alldeles icke har framburit inför Honom. — Men, frågar du, hwarföre beder du Honom då icke om detta, då du likwäl säger, att det största som det minsta kunna wi bedja Honom om, ja äfwen allt jordiskt? Jo, jag har goda grunder dertill. Jag har nemligen i mina friska dagar af naturen förnummit ett ondt, ogudaktigt hjerta i mig, som är så fallet för högmod och sjelfsupphöjelse, och dertföre behöfwer jag hållas hårdt wid ödmjukheten genom sjukdom, swaghet och dylika ris, och will dertföre icke hindra Gud i detta Hans kärlekswerk med affeende på mig. Hwad jag deremot annars har bedt Herren om, det har Han gifwit mig. Jag har om söndagen bedt Honom om, att Han ändå wille föra mig i kyrkan och göra mig så stark, att jag kunde stöta mitt fall, och se, Han har gjort det. Jag har bedt Honom om detsamma i dag, och Han har bönhört mig. Jag har erfarit att Herren håller sitt ord:

"Allt det I bedjen i edra böner, tror att I fån det, så skall det ske eder."

På reformationsfesten sade han också i predikan, efter att hafwa bestrifwit det andeliga herdaembetet: "Derföre vill jag icke uppgifwa mitt kall, äfwen om jag icke mera kan gå, när jag blott ännu kan predika, för att jag dock ännu må bära någon frukt åt Gud" (Rom. 7: 4).

Den 5 November, 21 söndagen. efter Trefaldighet, predikade han ännu kraftigt och genomgripande, trots sin stora swaghet och sina ännu större smärtor. Wi hafwa nämnt, att denna sista predikan, liksom hans inträdespredikan såsom pastor i Hermannsburg, handlade om de herrliga textorden: "Gad, din son lefwer!" — Knappast kunde han komma upp till altarfoten, och hans bröst häfde sig och sjönk, så att det war hjerterörande att se honom. Wid utläggningen af en psalm såväl som wid dopshandlingen måste han sitta. Dock under bönen för predikan wacklade han tillbaka och kunde icke stå. Då nattwardsgästerna samlade sig omkring Herrens bord, satt han så wemodig framför altaret; då inledningsorden skulle fram sägas, stod han upp och lät bära bort stolen, men kort derefter winkade han, att han skulle åter få den. Då han mesjade Fader vår och instiftelseorden, stod han upp och höll sig fast wid altaret. På måndagen lät han draga sig i den lilla wagnen på kyrkogården till en begrafning; men ad, han war så uppswullen, att han med swårighet kunde få på sig de wida strumporna och stöflorna. Samma dag gick missionskolans föreståndare Bausädt till honom, för att tala om missionens angelägenheter; men han kunde — wäl öppna munnen, dock ingenting säga, utan måste göra sig förstådd genom tecken. I dessa dagar stref

han också de sista orden till sitt missionsblad, så att han också i detta sitt kära arbete höll ut intill ändan. Följande dagen, tisdag, kunde han icke som vanligt hålla morgonandakt med sitt husfolk, utan föll i en slummer, som med få afbrott varade nästan i två dygn. Fredags morgon gick det bättre; han höll husandakt och kunde anordna och aftala flera saker angående de löpande missions- och arbetsförrättningarna. Afwen lät han framtaga den mängd af papper, som innehöllo anklagelser mot honom för hans predikningar m. m. och lät uppbränna dem alla, sägande: "Efter min död skall det icke röras upp i dessa saker." Han hade så ofta erfarit wälsignelsen af den femte bönen i Fader vår, att han icke kunde annat än skiljas härifrån fullkomligen försonad med sina fiender. Dessutom hade ju många af dem, hwilka tagit del i dessa klagomål, för längesedan genom hans kraftiga vittnesbörd blifwit omvända och förnyade efter Guds beläte, och således woro de icke nu mera hans fiender, utan hans kära wänner och bröder i Christo Jesu.

Man hade redan börjat fatta nytt hopp, men om lördagen öfwerfölls han åter med wåldsamt af andtäppa, swaghet och smärta. Matten mellan den 11 och 12 November war den swåraste af alla. De som sågo honom, woro uppfyllda af två starka intryck, det stora lidandet och den lika stora hängifwenheten åt Gud. Hans tillstånd war sådant att ett stenbjerta måtte kunna röras deraf, och dock war det upplifswande att se den stilla, himmelska frid, som war utbredd öfwer honom. Ingen klagan kom öfwer hans läppar, ehuru han en gång sade till sin syster, att han kände det han nästan icke längre kunde stå ut. Då han icke mera kunde uthärda att ligga qwar i sängen,

lät han föra sig upp i salen, och så länge det var möjligt, talade han med Baustädt om hwad angick embetet och missionen. Ännu i dessa sista dagar höll han husandakt; men hans swaghet war så stor, att man icke kunde förstå allt hwad han sade. Wid morgonandakten på måndagen tackade han Gud innerligt för de många smärtor han hade haft om natten, och tillade, att han stulle icke welat undwara dessa pröfningar för mycket. Så kom natten mellan den 13 och 14 November; han låg i sin ländstol som ett stilla lam, och kunde icke röra sig; hela underlifwet war starkt uppswåldt. Mot kl. 11 ryckte döden märkbart närmare. Han war stilla och full af frid, och hans ögon, när de woro öppna, lyste klart och wänligt, ofta rigtade mot himlen. En missionsselev hade slungat sin arm om hans lif, hans syster och flera af husets folk woro församlade omkring honom. Då de alla greto och jemrade sig, bad han dem gå ut; han wille icke störas i döden. Derpå sade han ömt: "Jag tackar eder för all den kärlek, I hafwen wisat mig." För att lyda honom, gingo de ut ett ögonblick, men kommo sedan igen, och betwingade något sin smärta. Hans bröst häfdes häftigt fram och tillbaka, ett och annat ord kom öfwer hans läppar, men swagare och swagare. Något sednare lät han kläda på sig, och satt i sin stol. Missionsseleven och de andra med honom båd, att Gud wille förbarma sig öfwer deras käre wän och snart lossa hans boja. De stunderna war det mycket och oafslätligt bedjande i och omkring Hermannsburg.

Den döende sade: "Kom snart, Herre Jesu!" och bad den bekanta barnabönnen:

"Hjelp Gud i ewighet,
Gör du mig nu beredd
Till himlens fröjd och salighet!"

Den svåra, den underliga striden mellan lifwet och döden war nu ändad; han fästade en kärleksfull blick på de kringstående, och tryckte handen på en af dem, hvarpå hans händer sjönko ned, som wille de slutas samman till stilla bön, och sålunda insomnade han sakta och ljust — den 14 November, klockan mellan 2 och 3 på morgonen, just den stund då han wanligen brukade insomna efter sitt arbete. — Så kom Herren Jesus och bar hans själ till de ewiga fridsbergens fröjder. — Hans kropp war en 58-årig gubbes, hans själ war andligt frist och spänstig såsom en ynglings. Han hade warit ett nytt bewis derpå, att den Christnes ande och sinne har en ewig ungdom att påräkna, här begynd och i wändlighet fortsatt.

Begrafningen, som stedde den 17 November, war gansta högtidlig och gripande. Den sörjande församlingen och de sörjande bröderna utgjorde alla en stor stora omkring kistan. Konsistorialrådet Nieman från Hannover lade i konungens namn fem palmer och fem fransar på den i kyrkan nedsetta kistan, såsom ett bewis på de fem kungliga familjemedlemmarnes deltagande. De båda konsistorialråden Meyer och Niemann förrättade begravningsgudstjensten. Den senare höll i landstyrkans och konsistorii namn en predikan öfwer det ordet: "Christus är mitt lif och döden är min winning," Psal. 1: 21. Den egentliga lifpredikan för församlingen hölls af den efterträdande brodern, Theodor Harms från Müden, öfwer det ord, hwilket en gång hade uppgått för den inslumrade såsom en himmelsk morgonstjerna i otrons natt: "Detta är ewighetligt lif, att de känna dig, allena sann Gud, och den du sändt hafwer Jesum Christum," Joh. 17: 3. Kl. 12 rörde sig tåget från kyrkan till kyrkogården. Först gingo missionsseleverne, skolungdomen, dertill flöto

sig presterne, härpå följde kistan med den af lidnes när-
 maste, hela församlingen bildade slutet. Man sjöng
 under aftågandet wid klar basunaklang: "Jesus är
 min tillförsigt." Wid grafwen höllos flera tal, och
 den önskan lät höra sig: Må denna stumma graf-
 kulle vara ett trons och fridens tecken för församlingen,
 för missionen, för Hannovers landskyrka. På Harms
 tillämpades, hwad som såges af Guericke om Francses
 lif: "Ghuru hans lif redan har förswunnit ur den
 synliga werlden, och redan tillhör det förslutna, fort-
 far det icke blott att werka i de ord och gerningar, som
 det åt of esterlemnad, utan det aflöjdar äfwen för of
 wälsignande och helsobringande den osynliga werldens
 krafter, hwilka satte detsamma i rörelse, då den hädan-
 gångnes bild för of framställes." — Mätte äfwen
 denna swaga teckning hafwa bidragit till detta stora
 ändamål!

Låtom of sluta med den sista bönen, som Harms
 skref i sitt missionsblad för Oktober 1865.

Herre Jesu Christe! Gif of den helige Ande, att
 wi alltmer lära känna och wörda den höga saligheten
 och herrligheten af wår kallelse såsom christne, på det
 wi högre än alla werldens skatter må akta det kostliga
 ordet i wår kateches: Jag är en christen. Kan jag
 säga: Jag är en millionär, det bringar mig icke him-
 melen. Kan jag säga: Jag är en konung eller kejsare,
 det bringar mig icke heller himmelen. Men kan jag
 säga: Jag är en christen, så bringar mig det så wist
 himmelen, som du sjelf, käre Herre Jesu, är i himme-
 len, och med din sannfärdiga mun har sagt: Hwar
 jag är, der skall of min tjenare vara. Så lyckliga,
 saliga menniskor äro wi christne; men hwilka elända
 och jemmerliga menniskor äro icke alla de olycklige, som
 icke kunna säga: Jag är en christen. De arma men-

nifforna i Christenheten, som heta Christne men icke äro det, de kunna icke säga: Jag är en Christen. Ty de hata och smäda ditt heliga namn, genom sitt gudlösa tal och sin hedniska wandel. O, herre Jesu, omvänd dem genom din helige Ande, att de icke sålunda fara hädan. De arme judarne, som bo midt i Christenheten, hafwa hundrafaldigt tillfälle att omvända sig till dig, Herre Jesu, i hwilken deras fäder stungit och hwilken deras fäder försfästat; men de wilja icke omvända sig, utan äro förstockade. O, Herre Jesu, omvänd dem genom din helige Ande, att de gifwa dig äran och också lära att säga: Jag är en Christen. Ja Herre, wi wilja dagligen bedja för de arme namnchristne, wi wilja dagligen bedja för de arme judarne att de omvända sig till dig och i dig warda salige. Men om de icke omvända sig, utan blifwa i döden, så är det deras egen skuld, och deras blod måste komma på deras hufwud, och de måste bekänna det inför dig, om de blifwa fördömde, att de icke hafwa det bättre förtjent. Men de många millionerna hedningar, Herre Jesu, hwilka ännu sitta i mörkret och dödsens skugga, och i sitt mörka land tjena satan, och med sina för-mörkade hjertan gå förderfwets wägar, emedan de icke känna dig, o Jesu, och ingenting hafwa hört om ditt dyra namn och ditt lidande, din död och uppståndelse, måste icke deras blod komma på vårt hufwud? Äro icke wi skyldige till deras jämmer, då du uttryckligen och ännu dertill i ditt sista testamente före din himmelsfärd har befalt oss, att wi skulle gå ut till alla folk och alla hedningar, och förkunna det saliggörande evangelium: och lång tid hafwa wi alldeles icke gjort detta, och äfwen nu äro wi ännu alltid så ljumme och tröge att göra det, att wi måste stämmas för dig och för oss sjelfwa och för hedningarne. Dersöre bedje wi

dig käraste Frälsare, förlåt oss våra synder och gå icke med oss till doms, utan gif oss kraft, att vi åter söka godtgöra vår långa och stora försummelse genom fördubblad iswer och fördubblad trohet. Vi wilja nu dagligen allt innerligare bedja om hedningarnes omvändelse, vi wilja nu allt fröjdefullare offra på ditt altare, hwad vi hafwa, guld, rökelse och myrrha, att ditt herrliga namn må warda predikadt för hedningarna, att dina dyra sakramenter må bringas dem, på det att snart hedningarnes fullhet må ingå i ditt rike, starorna wid hafwet omvända sig, de döda benen warda lefwande, och derigenom också i det arma Israel nit-älstan upptändas, att wända sig till dig och åkalla ditt namn. Då står intet mera i wägen för den kära sista dagen, och du kan återkomma och ställa allt till rätta. Herre, wälsigna din församling, wälsigna vårt missionshus, wälsigna våra hednasändebud, wälsigna vår hednasförsamling, wälsigna vårt skepp, wälsigna hela vår missionsförsamling på alla orter. Amen.

Låt mig blott din förblifwa,
 Du trogne Herre Gud!
 Låt intet bort mig drifwa,
 Gäll fast mig wid ditt bud!
 Låt trohet mig bewisa,
 Gif mig beständighet,
 Derför will jag dig prisa
 Ut i all ewighet.

Anmälan.

Då röster från flera håll länge uttalat den önskan, att af de christliga lefnadsstecningar och berättelser, som under många år varit införda i tidningen "Wäktaren", ett urval måtte utgifwas i bokform; så ämnar man nu, will Gud, gå denna uppmaning till mötes och tid efter annan utgifwa ett sådant häfte, begynnande med den nyligen aflidne, salige Pastor Harms' lefnad. Samlingen kommer troligen icke att inskränkas till endast lefnadsstecningar; och torde det icke heller vara allmänheten owälkommet, om äfwen något nytt, som icke förekommit i Wäktaren, då och då skulle intagas. — Mätte Herren wälsigna dessa berättelser och låta dem komma såsom ett fridens olivblad till månet svenskt hem!

Inches

1

2

3

4

5

6

7

8

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

Centimetres

TIFFEN® Color Control Patches

© The Tiffen Company, 2007

Blue

Cyan

Green

Yellow

Red

Magenta

White

3/Color

Black

